

ΜΕΝΕΚÜLÉSTÖRTÉNETEK

A GÖRÖG POLGÁRHÁBORÚ SORÁN GYERMEKKÉNT MAGYARORSZÁGRA KERÜLT GÖRÖGÖK
VISSZAEMLÉKEZÉSEI

ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΕΣ ΙΣΤΟΡΙΕΣ

ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΕΛΛΗΝΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΠΟΥ ΚΑΤΕΦΥΓΑΝ ΠΑΙΔΙΑ ΣΤΗΝ ΟΥΓΓΑΡΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΕΜΦΥΛΙΟ
ΠΟΛΕΜΟ

Balogh m – Christoforatos Lykourgos – Purosz Alexandrosz

MENEKLSTRTNETEK

A GÖRÖG POLGÁRHÁBORÚ SORÁN GYERMEKKÉNT MAGYARORSZÁGRA KERÜLT GÖRÖGÖK
VISSZAEMLÉKEZÉSEI

ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΕΣ ΙΣΤΟΡΙΕΣ

ANAMNHSEIS ELLHNWN ΦΡΟΣΦΥΓΩΝ ΠΟΥ ΚΑΤΕΦΥΓΑΝ ΠΑΙΔΙΑ ΣΤΗΝ ΟΥΓΓΑΡΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΕΜΦΥΛΙΟ
ΠΟΛΕΜΟ

2019.

A kiadvány a Szegedi Görög Nemzetiségi Önkormányzat és a Csongrád Megyei Görögök Kulturális Egyesülete azonos projekt-elnevezésű kutatásának 2019. decemberi állapota szerint anyagot rögzíti. A kutatás befejezésének és a végleges kiadvány tervezett időpontja: 2021. május

Kutatásvezető: Purosz Alexandrosz

Szerkesztő: Balogh Ádám, Christoforatos Lykourgos, Purosz Alexandrosz

Előszót írta: Balogh Ádám

Utószót írta: Fokasz Nikosz

Szeged

MEGVALÓSULT MAGYARORSZÁG
KORMÁNYÁNAK TÁMOGATÁSÁVAL

2019.

A görög polgárháború nemzetközi háttere

Minden nemzet életében vannak olyan nehezen feldolgozható, neuralgikus események, amelyek a jelen önmeghatározását, és a traumák utáni fájdalom tovább élése révén akár a nemzet és az egyén identitását is befolyásolják. A múlt feltárása, minél pontosabb rekonstrukciója talán arra is lehetőséget ad, hogy mind egyéni, mind társadalmi szinten megpróbáljunk együtt élni ezekkel a tragédiákkal, és ne a múlt, hanem a jövő felé fordulhassunk. Ehhez elengedhetetlen a felmerülő kérdésekre választ találni, elemezve a tragikus eseményekhez vezető folyamatokat. A görögség modern kori történetében a két ilyen, máig ható, nehezen felfogható eseménysor az 1923-as kis-ázsiai katasztrófa vezető út és a lakosságcsere; valamint az 1946 és 1949 között zajló polgárháború. A továbbiakban ez utóbbi eseményeit, és kiemelten a nemzetközi politikai helyzet görög belpolitikára gyakorolt hatásait tekintjük át röviden.

Görögország számára az 1940-es évek az ország életének legtragikusabb időszakát hozta el, még az 1916-os nemzeti kettészakadást és a kis-ázsiai katasztrófa hatását is háttérbe szorítva. A két világháború közötti instabil politikai életet Metaszas katonai diktatúrája 1936 után stabilizálta, és Athén újra önállóbb politikát kezdett el folytatni. 1939 azonban radikális változásokat hozott, átalakítva a Balkán-félsziget politikai és társadalmi viszonyait is. Albánia olasz protektorátusának kikiáltása közvetlen fenyegetést jelentett az észak-nyugati görög határvidéken Mussolini expanzív politikája miatt. Olaszország 1940. október 28-án ultimátumot nyújtott át Görögországnak, majd Albánia felől támadást indított a görög területek megszerzéséért. Ezt a támadást azonban Athén megállította, sőt dél-albán területeket is megszerezett 1941 elejére. A Balkán-félszigeten megroppanó olasz befolyási övezet Németországot is beavatkozásra készítette, így Hitler 1941. április 6-án támadást indított Magyarországra felől. A német támadás elsőprő lendülettel foglalta el az egész félsziget fontosabb városait, közlekedési útvonalait és gazdasági/ipari központjait. Ezt követően Makedónia és Kréta megszállása mellett Athén is a németek ellenőrzése alá került, míg Trákiába a bolgár, az ország többi részére (elsősorban Epiruszba és Thesszáliába) az olasz haderő vonult be.

A megszállással párhuzamosan a domborzati viszonyokat és a nemzeti elégedetlenséget kihasználva rögtön ellenállási csoportok alakultak meg (Jugoszláviához hasonlóan), főleg az albán és jugoszláv határ közelében fekvő, nehezen megközelíthető hegyvidéki területeken. A két legjelentősebb szervezet az 1941-ben megalakult EAM (majd ennek katonai szárnya az ELASZ), illetve az EDESZ. Intenzívebb tevékenységről 1942 novemberétől lehet beszélni, amikor a két csoport együtt

robbantotta fel a Gorgopotamosz feletti vasúti hidat, jelentős károkat okozva a német utánpótlás biztosításában. Ez azonban az utolsó közös akciója is volt az ellenállásnak, innentől kezdve ugyanis az ideológiai különbségek, és Görögország jövőbeli államberendezkedéséről vallott jelentős szemléletbeli eltérések polgárháborúhoz vezettek. A világháború végének közeledtével a helyi konfliktus nemzetközi üggyé vált, amelybe Nagy-Britannia, az USA és a Szovjetunió is beavatkozott. A jobboldali EDESZ (Nemzeti Köztársasági Görög Liga) működését támogatta a belpolitikai életbe már az újjörög állam megalakulásától kezdve beavatkozó Nagy-Britannia, arra számítva, hogy hatalomra kerülése esetén saját érdekei fognak érvényesülni. Valójában a britek célja a kommunista államberendezkedés megakadályozása volt.

A két görög szervezet közötti fegyveres harc 1943 októberétől vette kezdetét, amikor az ELASZ szisztematikusan elkezdte felszámolni az EDESZ bázisait. A baloldal katonai aktivitásának háttérében az a reális felismerés állhatott, hogy a második világháború végén egyértelműen a görög kommunisták rendelkeztek a legelőnyösebb pozícióval, hiszen 1941 és 1944 között teljes elszigeteltségben volt az ország, a kairói emigráns kormánynak így jelentős pozíciója és támogatottsága nem alakult ki, míg a megszálló hatalmakkal szemben óriási volt az ellenállás. Brit közvetítéssel 1944 elején született meg a fegyverszünet, de az emigráns kormány és az uralkodó visszatérésének lehetősége újabb nézetkülönbséget hozott. Ráadásul 1944 végén a Vörös Hadsereg is komoly sikereket ért el, amiből akár arra is lehetett következtetni, hogy Görögországot is elérik majd a szovjet csapatok. Eközben az USA (még Rooseveltnél elnöksége alatt) nem fejtett ki erőteljes diplomáciai nyomást Kelet-Európa kérdésében, így egyelőre Churchill és Sztálin tárgyalásai jelölték ki a jövőbeli irányvonalat.

Görögország területén a britek egyre jelentősebb térnyerése figyelhető meg 1944 végére, bár komoly hátrányt jelentett számukra, hogy nem rendelkeztek erős hadsereggel a térségben, és az északi görög hegyvidékre egyáltalán nem ért el befolyásuk. Ezt próbálták volna azzal ellensúlyozni a görög uralkodó támogatásával, akire a brit érdekek kiszolgálójaként tekintettek. 1944 szeptemberében a britek kikényszerítették a casertai megállapodást, amely értelmében Scobie tábornok alá helyezték az egész görög haderőt. (És az ELASZ katonai alakulatai nem vonulnak be Athén és Pireusz területére.)

A Papandreu vezette emigráns kormány vezető szerepét még a baloldal is elfogadta, de az uralkodó visszatérését elutasították. Eközben a brit politika egyre határozottabban próbálta Papandreu visszatérését előkészíteni, hiszen szeptemberben a német katonaság megkezdte kivonulását Görögországból, és 1944. november elejére az ország felszabadult. A hatalmi úrt az angolok próbálták betölteni, hogy a világháború végéhez közeledve biztosítsák a számukra megfelelő külpolitikai orientáltságú kormány megalakulását Athénban: október folyamán angol katonák vonultak be a görög fővárosba, és brit hadihajók érkeztek Pireuszba. 1944 októberében Sztálin és

Churchill moszkvai találkozásán előzetes megegyezés született az érdekszféra-határok kijelöléséről. Görögországról gyakorlatilag lemondott a Szovjetunió, 90%-ban határozva meg a britek beleszólását az ország politikai életébe. A polgárháború második szakaszában Nagy-Britannia fokozódó fegyveres beavatkozása figyelhető meg, Epiruszt azonban nem tudták megszerezni, az észak-nyugati területet az ELASZ teljesen ellenőrzése alatt tartotta. A Szövetségesek nem avatkoztak be, hiszen Európa és a Csendes-Óceán hadszínterei lekötötték erőiket.

A görög polgárháborúnak az ideológiai mellett etnikai vetülete is volt, az ELASZ-hoz csatlakozó jelentős számú, Észak-Görögországban élő szlávajkú közösség részvétele miatt, akiket a jobboldal kizárt az általuk használt „görögség-fogalom” hatósugarából. Megítélésük azért is ellentmondásos, mert bár többségük végsőig elkötelezett volt a görög nemzeti célok mellett, de valóban előfordult a délszláv kommunista csoportokkal együttműködésre hajló, és jövőjét egy nagy délszláv föderációban elképzelő kisebbség is, akik Makedónia és Epirusz jövőjét ennek a jövődő államalakulat részeként képzelte el. Ezt az Észak-Görögország területén dominánsnak nem tekinthető álláspontot az EDESZ kiterjesztette a teljes EAM-mal szimpatizáló mozgalomra, amit könnyen alá is tudott támasztani azzal, hogy a „szláv veszély” fenyegetettségét hangoztatta, és hogy a baloldali ellenállók elutasították a monarchia restaurációját (és így az uralkodó visszatérését). Ebben a rendkívül bonyolult belpolitikai helyzetben próbált London lavírozni, ráadásul úgy, hogy a katonai erőviszonyok az ELASZ-nak kedveztek, hiszen kb. 60.000, jól felfegyverzett katonával rendelkeztek 1944 végén. (A fegyvereket még az olasz megszállóktól szerezték.)

A jelentős támogatással rendelkező ELASZ nem akart brit irányítás alatt egyesülni a Papandreu-kormány központi hadseregében, és utcai harcokat kezdett Athénban a jobboldal ellen, ezzel kitört a „kis polgárháború” 1944 decemberében. Churchill brit miniszterelnök és külügyminisztere Anthony Eden minden eszközt megpróbált megragadni a helyzet konszolidálására, folyamatosan azt hangsúlyozva, hogy az USA és a Szovjetunió felhatalmazásával vállal Nagy-Britannia aktív szerepet Görögország politikai életének újjászervezésében. 1945 elején el is indultak a tárgyalások brit közvetítéssel, és február 12-én aláírták a korábban harcoló felek a varkizai megállapodást, amelynek értelmében életbe lépett a tűzszünet. Ezt követően minden harcoló alakulatot le kellett szerelni és a fegyvereket be kellett szolgáltatni. Az ELASZ vállalta felosztatását, melynek fejében ígéret történt a politikai és szabadságjogok visszaállítására. Ezzel a baloldal kiszorult Athénból, míg a makedóniai és epiruszi területeken továbbra is ők maradtak dominánsak. A megegyezéshez hozzájárulhattak a nemzetközi diplomáciai élet fejleményei is, hiszen 1945. február 4. és 11. között ülésezett a jaltai konferencia, ahol a három nagyhatalom egyeztetett a világháború utáni jövőről, gyakorlatilag egy új világrendet körvonalazva. Itt a Szovjetunió lemondott a görög területekről a közép-európai érdekszféra megtartása érdekében, amit az USA is elfogadott. A görög kérdés azonban nem oldódott

meg, sőt a harmadik, legvéresebb szakasza vette kezdetét egészen 1949-ig. Ez az utolsó szakasz pedig egyre inkább nemzetközi ügyé változott, amelyet nem a belső erőviszonyok döntöttek el, hanem a külpolitikai támogatottság, azaz a nagyhatalmak beavatkozása.

1945 tavaszán fontos változás következett ugyanis be a nagyhatalmak diplomáciai és katonai erejében. Nagy-Britanniában megbukott a háborús győző, Churchill, és egyértelműen fel kellett adnia Londonnak a Földközi-tenger csendőrének szerepét, passzívabb magatartást tanúsítva. Az USA élén Rooseveltet 1945 áprilisában Harry Truman követte az elnöki székben, aki a kommunizmussal szembeni határozottabb fellépés híve volt, végképp feladva Washington korábbi izolacionista politikáját, még a korábban Moszkvának nyújtott háborús segítségnyújtást is felfüggesztette. Ez elkerülhetetlennek is tűnt, hiszen 1946-ra már megszületőben volt a bipoláris világrend, amelyet Churchill márciusi Fultoni beszédében rögzített is, és a másik oldalról 1947 szeptemberében Zsdanov, szovjet kultúrpolitikus is megerősített a „két tábor” elmélettel. Ezt a helyzetmeghatározást az USA is elfogadta, és már 1946-tól a világ bármely területén megjelenő kommunizmust a szovjet érdekszféra megerősödéseként értelmezett, beleértve a görög polgárháborút is. Georges F. Kennan Moszkvába akkreditált amerikai diplomata már 1946. februári jelentésében felhívta a figyelmet az orosz veszélyre: *„Görögország beleillik Oroszország közel-keleti, földközi-tengeri és indiai-óceáni expanziós terveibe”*. (John O. Iatrides: *A görög polgárháború nemzetközi háttere*. In: Fokasz Nikosz (sz): *A görög polgárháború*. Új Mandátum Kiadó, Budapest, 2006, 36. o.)

A hidegháború azonban a szovjet külpolitikát is befolyásolta. A Szovjetunió megpróbálta támogatni az érdekszféra-határain kívüli kommunista mozgalmakat is, ameddig az nem jelentett komoly biztonságpolitikai kockázatot számára. Ennek szellemében 1946 márciusában a Görög Kommunista Párt főtitkára, Nikosz Zahariadisz titkos találkozón vett részt a Krím-félszigeten, ahol Sztálin állásfoglalása szóbeli biztatásként is értelmezhető volt a görög kommunisták küzdelmében. Ez részleges fordulatként értelmezhető Moszkva álláspontjában, a hidegháború kitörése ugyanis a világ minden területén felértékelte a helyi kommunisták mozgalmait. Ez a nem hivatalos (és konkrét katonai vagy politikai támogatással a későbbiekben sem való) támogatás alakította át a GKP stratégiáját, amely innentől az SZKP felhatalmazásával folytatta fegyveressé váló küzdelmét, legalábbis a saját értelmezésében. Valószínűleg erre az alapvetően hibás koncepcióra épült egy évvel később a Limnesz-terv, amely Thesszaloniki központtal akarta felszabadítani Makedóniát és Trákiát. A GKP abban is bízhatott, hogy a már megalakult balkáni kommunista államok támogatják küzdelmét. Így alakították meg 1946 októberében a Demokratikus Hadsereget az ország feletti ellenőrzés megszerzésének céljával.

A remélt külső katonai támogatás azonban elmaradt. Sztálin 1947-től már nem kockáztatta meg az USA-val való konfrontációt a görög kommunisták támogatásával, így a görög baloldal egyedül maradt;

de már Truman amerikai elnökkel szemben. A kommunizmus feltartóztatása olyan nemzetközi ügyé vált, amelyet a britek háttérbe szorulását követően már csak az USA tudott megvalósítani. Mivel a görög kommunisták befolyása nem csökkent az északi területeken, és Tito támogatása lehetőséget adott visszavonulásukra is jugoszláv területre, Truman amerikai elnök egyre veszélyesebbnek ítélte meg a helyzetet. Ekkor fogalmazta meg először nyíltan a kommunizmus feltartóztatásának politikáját, a Truman-doktrínát. (Ezt terjesztette ki 1957-ben Eisenhower, majd 1980-ban Carter elnök.) A Kongresszus előtt elmondott beszédében 400 millió dolláros támogatást kért Görögországnak, és ugyanennyit Törökországnak, hogy ott meg tudják fékezni a kommunisták térnyerését.

„Az Egyesült Államokhoz a görög kormány részéről pénzügyi és gazdasági segítségre irányuló kérés érkezett... Magának a görög államnak fennállását ma a kommunisták vezetett több ezer felfegyverzett ember terrorista tevékenysége fenyegeti. ... Csak egy pillantást kell vetnünk a térképre, hogy megértsük, a görög nemzet további léte és integritása nagy jelentőségű egy sokkal tágabb helyzet szempontjából. Ha Görögország egy fegyveres kisebbség ellenőrzése alá kerülne, ez azonnal komoly hatást gyakorolna szomszédjára, Törökországra. A zűrzavar és rendetlenség kiterjedhetne az egész Közel-Keletre. ... Ennélfogva kérem a Kongresszust, adjon felhatalmazást arra, hogy Görögországnak és Törökországnak az 1948. június 30-án végződő időszakra 400 millió dollár segílyt nyújtson. ... amerikai polgári és katonai személyzetet küldjünk ki, hogy segédkezzenek az újjáépítés feladatában.”

(Lugosi György (sz): *Dokumentumok a Közel- és Közép-Kelet történetéhez (1914-1980)*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1980, 223-225. o.)

1947 nyarán kiterjesztették a Marshall-tervet Görögországra is, így részesült az európai újjáépítési program anyagi támogatásából. Sztálin ezekre a konkrét beavatkozási kísérletekre semmiféle választ és tiltakozást nem fogalmazott meg, láthatóan feladva a görög kommunisták támogatását. Ezzel az erőviszonyok radikálisan megváltoztak. Az amerikai fegyverszállítmányokkal, anyagi és katonai segítségnyújtással már nem tudták felvenni a versenyt az egyre inkább csak saját erőre támaszkodó ellenállók. Mind fizikailag, mind pszichésen felőrlődtek 1948-1949-re, amihez hozzájárultak az amerikai csapatok bombázásai is Epirusz területén. Eközben belső megosztottság tépázta tovább a baloldal törekvéseit, mikor Zahariadisz leváltotta Markoszt a hadsereg éléről, hogy a gerilla harcmodor helyett egységes hadsereget alakítson meg. Az utolsó, minden győzelmi esélyt szerte foszlató esemény Jugoszlávia elfordulása volt a mozgalomtól. Tito 1948-ig komolyan támogatta a görög baloldalt, de a kommunizmus önigazgató modelljének kiépítésével szembe került Sztálinnal, aki kizárta a Kominformból és a kommunista táborból. Ekkor kénytelen volt Tito a Nyugat felé nyitni, majd az „el nem kötelezett országok” mozgalmának lett szellemi irányítója. Ez a külpolitikai váltás már nem tette lehetővé egy polgárháborúban részt vevő kommunista csoport támogatását, így a briteknek szánt gesztusként 1949 nyarán Tito elrendelte a görög határ lezárását, amivel minden

visszavonulási útvonalat elzárt a görögök előtt. A teljesen kimerült kommunisták október 15-én tették le a fegyvert, ezen a napon hivatalosan is véget ért a görög polgárháború borzalmas időszaka. De a baloldal szenvedése és meghurcoltatása még nem zárult le.

A kommunista felkelők jelentős része Albániába és Jugoszláviába menekült azzal a meggyőződéssel, hogy pár hónap múlva újra kezdhetik harcukat Görögországban. Ez az irreális elképzelés módosult, amikor megkezdtek elszállításukat a kommunista országokba. Összesen körülbelül 120.000 embert telepítettek át, legtöbbjüket (kb. 60.000 fő) Jugoszláviába. Ekkor érkeztek Magyarországra is több ezren, akik legnagyobb számban Budapesten (az egykori Dohánygyár területén) és az ekkor létesített Görögfalván (1952-től Beloianisz településen) kezdtek új életet.

Aiannidisz Pandelisz

Észak-Görögországban születtem, Tria Elata nevű faluban. A szüleimnek voltak földjei és állatai is. 1943-ban a németek nagy rombolást végeztek nálunk, felgyújtották az ellenállók házait. El akarták vinni az egyik szamarunkat is teherhordónak, de az úgy harapott, hogy végül ott hagyták. Mondtak is mindenféle krucifixet, nem értettem semmit. Apám katona volt '46-ban, amikor haza jött látogatóba a honvédségtől, de úgy döntött, hogy nem megy vissza. Beállt a partizánok közé. Nem volt könnyű a helyzetünk, hiszen anyukám egy évvel korábban szülte a harmadik gyermekét, és egyedül nevelni három testvért, nehéz volt. Így aztán a nagynénémmel együtt leköltöztünk Thiriopetra nevű faluba, ahol a nagyapámnak vízimalma volt. Két napot töltöttünk benne, majd beköltöztünk a szomszédos házba. Egészen '48-ig ott voltunk. Gondot jelentett az élelmezésünk, sokszor a partizánok segítettek minket. Anyám ekkor felírt minket arra a listára, amelyen azon gyerekek neve szerepelt, akiket a népi demokratikus országokba vittek. A falunkból mintegy ötvenen jelentkeztek. Nagy volt a menet, az öcsém öszvérháton, én nyolc évesen gyalog tettem meg mintegy húsz kilométert, természetesen nem egyszerre. Szerencsére anyám is velünk jöhetett kísérőnek. Ugyanis csak azok az édesanyák tarthattak a menettel, akik nem tudták eltartani magukat. Így érkeztünk meg Jugoszláviába, Monasztiribe, ahol körülbelül egy hónapot töltöttünk. Innen marhavagonokban utazva három napot és három éjszakát, Magyarországra vittek minket. A Mátyás-laktanya volt az első állomásunk. Szegények voltunk, mezítlábasok, tetvesek. Ruháink nem voltak normálisak. Emlékszem, a nadrágot, amit viseltem, anyám plédből varrta. Csúfoltak is érte.

Akritidu Sofia

A szüleim 1922-ben kerültek Görögországba Kis-Ázsiából, a török-görög háborút követően. A görög állam akkoriban másfél millió görögöt fogadott be, ami nagy kihívást jelentett, nem volt rá felkészülve. Roppant szerény körülmények között éltünk. Édesapám, aki egy tanult ember volt, szeretett volna jobb jövőt biztosítani a gyermekeinek, így vált baloldallivá. Részt vett az olaszok és a németek ellen vívott csatákban. Varkizát követően azonban menekülnie kellett. Ha otthon marad, száműzetés, börtön vagy kivégzés várt volna rá. Akik tudtak, menekültek. Így maradt az édesanyám egyedül, négy gyerekkel. Visszajönni édesapámnak a faluba nem volt lehetősége, de üzent az édesanyámnak, hogy menekítse ki a négy gyermeket, mert még súlyosabb harcok következnek, veszélyben az életük. Anyukám sokat vacillált: küldje mind a négy gyermeket, ahogy apukám üzente, vagy csak a két kicsit, mivel a nagyokra szükség volt? Vagy inkább a nagyokat, és a kicsik maradjanak? Én egyébként az édesapámat jószérivel nem is ismertem. 1938-ban születtem, ő meg rá nem sokkal ment harcolni az olaszok, majd a németek ellen, utána pedig jött a polgárháború. Végül édesanyám úgy döntött, hogy elküld mind a négyünket, eleget téve édesapám kívánságának. A szomszéd faluban, Notiában írták össze, hogy kik szeretnének menni. Thomaidu Marika édesapjánál lehetett jelentkezni. Az édesanyám kérte, hogy hadd jöjjön ő is. Hiszen elküldi mind a négy gyerekét. Most is a fülemben cseng, amit mondtak neki: „Nem, kedves Hrisztina, neked harcolni kell!” Nem fegyverrel, élelmet kellett gyűjteni, kenyeret sütni és vinni a partizánoknak, kötni. Nem volt ezzel egyedül, nagyon sok asszony segédkezett az élelmezésben.

1954-ben találkoztam aztán édesanyámmal, aki Csehszlovákiából jött. Akkor tudtam meg, hogy nem sokkal azt követően, hogy elmentünk, a házunkat lerombolta egy bomba. Hogy ő életben maradt, annak köszönheti, hogy éppen kiment etetni a tyúkokat. Édesapám 1949-ben halt meg. Ha otthon maradunk, valószínűleg egyikőnk sem élte volna túl a polgárháborút.

49-en voltunk Thiriopetrából, és még egy másik gyerek egy másik faluból. Nagyon ritka volt, hogy bárkinek az édesanyja a gyerekekkel tarthatott. Velünk négyen voltak. Az egyik asszony sánta volt, három gyermeket hozott, a férje sebesülten Albániában volt, aztán meg is halt. Egy másiknak négy gyermeke volt, a legidősebb harcolt a partizánok mellett, de fegyvertisztításkor a vele szemben lévőnek elsült a fegyvere. A fiú meghalt, így engedték meg az anyukájának, vigasztalásból, hogy a többi gyerekekkel tartson. Tehát különleges oka volt annak, ha egy asszonyt a gyerekek mellé engedtek.

Friderika királyné is gyűjtötte a gyerekeket, akik gyermekvárosokba kerültek, onnan sokan Amerikába. Nekünk Magyarországon nagyon jó dolgunk volt. Hálásak lehetünk a magyar népnek és az akkori kormánynak. Jugoszlávián keresztül jöttünk, akkor tanultam meg az első szláv szót, hleba, ami a kenyeret jelenti. Magyarországon azonosító számot kaptunk, én voltam a 2085-ös. Sosem tudtam elfelejteni. A Széchenyi-fürdőbe kerültünk, ott megmosdattak, fertőtlenítettek minket, levágták a hajunkat, új ruhát kaptunk. Mindenki ugyanúgy nézett ki. Emlékszem, kiabálva kerestem a testvéreimet, mert nem ismertem meg őket. Életem fontos állomása volt Tótkomlós, ahol szlovák családok láttak minket vendégül. Elmondhatatlan az a szeretet, amit kaptunk.

Caruha Evangelia

Az Agrafa-hegység lábánál fekvő falumból, Thrapszimiből a Thesszáliai-medence látványa nyílik elénk. A '70-es évekig nem volt bevezetve sem az áram, sem út nem vezetett oda. A falu lakói állattenyésztéssel foglalkoztak. A Caruhaszok nagy háza, amelyet a polgárháborúban lebombáztak, a templommal szemben állt. Ott tanultak olvasni a gyerekek a pap nagypapámtól, mert sem tanár, sem iskola nem volt ott. A Caruhaszok nagy családot alkottak. Édesapám a katonai szolgálata alatt a díszszázad tagja volt, Athénban.

A háborúkat követően a 12 testvérből hatan maradtak életben. Köztük férfi egyedül az édesapám. Miciosz bácsikámat, aki a vidék egy ismert partizánja volt, miután elfogták, a falubeli partizántársaival együtt akasztották fel. Ezért a falut el kellett hagynunk. Ment az egész család. Mi, a gyerekek és az asszonyok öszvérháton, a partizánokkal együtt egészen az Olimposzig jutottunk. Ott sokan meghaltak a nagy hideg miatt. Emlékszem, táncolnunk kellett, hogy ne fagyjunk meg. Arra azonban nem emlékszem, hogy kerültünk vissza a faluba.

Az egyik legszörnyűbb emlékem a következő volt: a pincéhez nyíló csapóajtóhoz görnyedve kellett végignéznünk, ahogy az édesapánkat verték és késelték a hátán, hogy elárulja a partizántársai nevét. Később katonák abban lelték örömeiket, hogy kancsóból öntöttek rám vizet a templomtéren. A bal combomon még most is látszanak a sebek. Ez az utolsó emlékkép a falumból. Ezek után ismét útra keltünk. Ezúttal már a Pindosz hegyvonulatait jártuk, mígnem elértünk a Grammoszhoz és a Vicihez. Ott már csak éjszaka haladtunk, napközben megbújtunk, hogy ne lássanak minket a repülőök. 1949 júniusában Thanaszisz bácsikámmal éppen egy nagy barlangba bújtunk. Én Vaszilisz öcsémet öleltem és a kétéves Thanasziszt, a nagybátyám pedig a két fiát és a kislányát. Hangosan imádkoztunk, amikor a hatodik, becsapódó bomba minket, gyerekeket kivetett a barlangból, a bácsikámat viszont a beomló követ maguk alá temették.

Addig meneteltünk, amíg meg nem érkeztünk az albán határig. Ott teherautókra tettek minket, amelyek Elbasanba vittek bennünket, ahol megszületett a húgom, Athina. Az egyik napon egy nagy sorba kellett beállnunk. Elöttem Ilias, Odisszeasz és Vaszilisz testvéreim, majd én Thanaszisszal a karomban, mögöttem pedig a mostohám Athinával az ölében. Méricskéltek minket. Amikor hozzám értek, megálltak. Fogták a fivéreimet, és a többiekkel együtt elvitték őket. Sírtunk és kiabáltuk, hogy egy család vagyunk. De semmi! Őket Németországba vitték, minket pedig egy teherhajóra raktak. Egymás hegyén-hátán voltunk és bűdös volt. Ezért mi, gyerekek, amikor csak lehetett, felszöktünk a fedélzetre. Így estem a tengerbe több gyerekkel együtt. (Ezt megírta Mihalisz Ganasz is a „Mostoha haza” című művében, nem csak én.) A hajó Lengyelországban kötött ki velünk. Ott vonatra tettek minket, Budapestre hoztak, ahol fürdőkebe vittek. Először láttunk meztelen nőket, akik sírtak és kiabáltak, hiszen nem voltak ilyen helyzetekhez szokva. Hogy miként kerültem egy Balaton-parti szanatóriumba, nem emlékszem. Egy év múlva Hőgyészre vittek, Szerafim öcsém már oda született. Onnan az egész család a görög faluba költözött, ahol mi, gyerekek délelőttönként az újonnan felépített házakban tanultunk, délutánonként pedig segédkeztünk a falu építésében a tanárunkkal, Vangelisz Koliossal együtt.

Filippidu (Paszhu) Elefteria (Dr. Purosz Athanaszioszné)

Apai ágon a családnak módosnak számított Nesztóriában. Ezért is gondolták a partizánok, apukám beleegyezésével '45-ben, hogy a házukba rejtik a fegyvereket: ott biztosan nem fogják keresni. A családban azonban ez kitudódott, és a királpártiakkal jó kapcsolatot ápoló nagypapám feljelentette a saját fiát a hatóságoknál. (Micsoda szégyen!) Apukám a hegyekbe kényszerült, körözést adtak ki ellene. Anyukámmal egy kis fészerbe kellett átköltöznünk, oda született a kisöcsém. A nagypapám nemcsak a politikai állásfoglalása miatt haragudott édesapámra, hanem azért is, mert egy árva lányt vett feleségül. Apukámat végül kitagadta, ő pedig felvette az édesanyja nevét, és innentől Filippidisznek nevezte magát.

Félelemben és nincstelenségben éltünk. Sok szörnyűség történt az alapvetően jobboldali faluban. Az egyik nagybátyámat például lefejezték, hogy mutassák, így jár, aki a kommunistákkal együttműködik. Nagyon szerették volna elfogni az édesapámat. Így volt ez '47 (vagy '48) őszén is, amikor apukám hírére vette, hogy az egyik gyermeke (a kisöcsém) éhen halt, és eljött hozzánk. Ezt követően az óvodában engem is többféle módon büntettek, hogy áruljam el, járt-e nálunk az édesapám. Emlékszem, hogy többször a sarokban egy lábon kellett állnom, a kezemet magasra emelve, és ha letettem a lábam, vesszővel ütöttek. Anyukámat, több asszonnyal együtt közmunkára vitték, majd pedig vallasnak vetették alá, és velem együtt egy cellába zárták. Innen sikerült megszöknünk. Anyukámnak menekülnie kellett. A nagynénim ugyan felajánlotta, hogy magához vesz, de anyukám nem adott. Egy kendővel magához kötött – vékony, beteges kislány voltam – és egy kapával a kezében elindult az albán határ felé. A kapára azért volt szükség, hogy a járőrözőknek azt hazudja, hogy a földekre megy dolgozni.

Egy helyen át kellett úszni a hideg vízű Aliakmonasz folyót. A mai napig csodálom, honnan tudott anyukám úszni. Én viszont tüdőgyulladást kaptam. Albániában kedves asszonyok próbáltak gyógyítani, de végül Tiranában szanatóriumba kerültem. Legalább fél évig ott voltam, anyukámtól távol, aki görög gyerekcsoportok dajkája lett. Emlékszem a sok jajgatásra, szitkozódásra. Sebesülteket gyógyítottak a szomszédos kórtermekben, sokszor amputáltak. Nekem a szanatóriumban jó életem volt. Az albánok kényeztettek, szerettek. A főorvos még örökbe is fogadott volna, de ezt a visszatérő anyukám nem engedte.

Albániát hajóval hagytuk el. Hogy hova megyünk, nem tudtam. Nappal a hajó mélyén utaztunk. Csöndben kellett lennünk. Éjszaka felmehettünk a fedélzetre, ahol nem egyszer azt láttam, hogy holttesteket dobnak a vízbe. Hogy hogyan kerültünk Magyarországra, nem tudom. Arra emlékszem, hogy Zamárdi volt az első állomásunk. Itt értesültünk édesapám haláláról. Az utolsó harcokban veszítette el az életét, ami miatt rengeteg sírtam, és sírok most is.

Holl Józsefné Lulu Teodota

1948. február elején a falunkba (Antartikoba, Florina megyébe) hivatalos emberek jöttek és falugyűlést hívtak össze. Itt értesítették a lakosságot, hogy lehetőség van a 3 és 14 éves kor közötti gyermekek menekítésére, ameddig véget ér a háború.

Jelentkezni csak a szülők engedélyével lehet. A mi falunkból kb. 240 gyereket írtak össze. Felnőtt lányokat és asszonyokat jelöltek ki kísérőnek. 11 csoportot alakítottak ki az összeírt gyerekekből.

Én ekkor majdnem 15 éves voltam, a bátyám – aki részt vett a polgárháborúban és fogságba került, majd később kivégezték (erről mi akkor még nem tudtunk) – fia még nem töltötte be a harmadik évét, ezért nem írták fel a jelentkezők listájára.

Március 25-én jött az egyik faluvezető, aki közölte, hogy délután 4 órakor indulnak a csoportok Jugoszláviába, és én is megyek a bátyám fiával együtt. Élelmet és egy takarót vihettünk magunkkal. Kialakítottak egy 12. csoportot, amelyik vezetőjének engem neveztek ki. Az én csoportomban a faluból való különféle korosztályú gyerekek voltak, akikkel csak a falunk határában találkoztam. A szüleink is csak eddig kísérhettek, itt búcsúztunk el tőlük és a környéktől, a Preszpai tó gyönyörű látványától.

Az éjszakát Lemosz falu erdejében töltöttük. Késő délután indultunk tovább Jugoszlávia felé, az élelmet és takarót itt kellett hagynunk. A határ nem volt messze, odáig kísérők vittek. A határon túl, Lubojnoban töltöttünk 2-3 napot. Innen teherautókkal vittek tovább Bitolába. Bitolából tovább vonattal Brailovó faluba, ami egy üres település volt. Az üres házakba szállásoltak el minket, kaptunk élelmet és 10-12 napot töltöttünk ott. Egy nap jugoszláv emberek jöttek, kiválasztották a 7-11 éves kor közötti gyerekeket, így hat csoport jött össze, és a nevelőkkel együtt elvitték őket.

Maradt hat csoport 3-6 és 12-14 évesek, valamint hat nevelő. Minket pár nap múlva elvittek a vasútállomásra, és két személyvonatkocsiba, 3-3 csoportot raktak fel. Belgrádba mentünk először, ahol nagyon sokáig álltunk. Utóbb kiderült, hogy a másik kocsiban utazó társainkat Csehszlovákiába vitték. Kb. április 12-én reggel érkezünk Budapestre a Keleti pályaudvarra. A három csoport vezetője Sztepani Eleni, Jankula Szevaszti és én, Lulu Teodota voltunk. Az egész csoportot fürdőbe, majd fertőtlenítőbe vitték, majd átestünk egy orvosi vizsgálaton is. Kaptunk tiszta ruhát, cipőt, majd az Andrássy-laktanyában helyeztek el egy nagy terembe. Az unokaöcsémet egész idő alatt a kezemben hoztam, mert kicsi volt és nagyon sokat sírt.

A nyár folyamán két másik falubeli nevelővel és óvodás korú gyerekeinkkel együtt Jászberénybe vittek minket nyaralni. A nevelők Ilovszka Gona Szfika (Beszfina) faluból és Vaszilca, de hogy melyik faluból jött, arra nem emlékszem. Vaszilcanak a jászberényi kórházban kislánya született. A Budapesten maradt nagyobb gyerekeimre Eleni és Szevaszti vigyáztak. Mikor visszajöttünk, átköltöztünk a Mátyás-laktanyába, majd október elején 2-3 másik falubelivel együtt Nógrádverőcére helyeztek át. 1949. ápriliséig voltunk ott, majd Újpestre kerültünk, az egyik Lőrincz utcai iskolába.

Öt falubeli fiúval a Fácánosba mentünk, ahol katonai kiképzésen vettünk részt, másik 120-130 görög és macedón fiatallal, hogy majd visszamegyünk Görögországba harcolni, de augusztusban feloszlattak bennünket.

A Zahariadisz otthonba kerültünk, ahol elkezdődött és szakmunkásképzésünk. Kb. 90-92 lánnyal együtt a csepeli Posztógyárban szereztem szakmunkás vizsgát.

Hondromatidu Katerina

8 éves voltam 1948-ban, de mindenre kristálytisztán emlékszem, hiszen velem történt. Megpróbálom röviden leírni a történetemet, azt, ahogy a Hondromatidisz és a Szidiropulosz család elhagyták Görögországot, azon belül is Ptolemaidát, és ahogy Magyarországra jöttek.

Abban az időben, amikor az ellenállók a gyerekek önkéntes elvitelét szervezték a Kelet-európai országok felé, eljöttek Ptolemaidába is. Velük volt Szidiropulosz Filitszosz, aki politika biztos volt. Gyermekei: Kosztasz, Janisz, Klara, Roza és Arhimidisz. Az én édesapám, Jorgosz Hondromatidisz szintén politikai biztos volt. A családukban öt gyermek volt: Martha, Elli, Taszosz, Rigasz és én, Katerina.

Kasztoria és Florina között, Gavrosz falunál, északra, a hegyekben található a Mali Madi – Buci – Bikovik megközelíthetetlen magaslatai. Körülbelül 1700 méter magasan vannak, csupasz, köves, nehezen mászható vidék. A partizánok oda vették be magukat tűzérséggel, lövészárkokkal és egyéb jó fegyverzettel. Ott szenvedett súlyos fejsérülést egy kemény ütközetben a nővérem, Martha, aki, miután kórházba szállították, életét veszítette.

Minket, azaz a két anyát és a Szidiropulosz és Hondromatidisz család hét gyermekét (Klara, Roza, Arhimidisz, Martha, Elli, Tszosz, Rigasz és Katerina) egy Ptolemaida-közeli faluba vittek. Az édesapánk, akárcsak az idősebb fivéreink, Kosztasz és Janisz továbbra is részt vettek a harcokban. Nem sokkal később, a sebesült partizánokkal együtt, fáradtan átléptük a határt. A sebesülteket egy kórházban látták el, minket pedig egy faluba vittek. Ott találtunk egy lakatlan házat, ahova bevettük magunkat. Egy ideig ott tartózkodtunk, aztán elvittek minket egy másik helyre, ahol kis kunyhókban laktunk. Gyermekbénulásban megbetegedett görög honfitársaink és partizánok is voltak ott. Néhány nappal később két görög gyerekekkel teli teherautó érkezett Tiranából. Minket, gyermekeket felvettek közéjük. Az édesanyáink viszont ott maradtak, hogy segítsék a sebesülteket. Amikor a teherautókkal Jugoszláviába értünk, vonatra tettek minket. Így jutottunk el Budapestre, ahol a Mátyás-laktanyába vittek minket. Körülbelül egy hónappal később gyermekotthonokba kerültünk. A két család, tehát a Hondromatidisz és a Szidiropulosz család gyermekei Balatonalmádiba kerültek.

Az édesanyáinkkal a polgárháború után lehettünk ismét együtt. Ők is eljöttek Budapestre, ahol szerencsésen ránk találtak.

Mutafi Evropi (Mutafisz Dimoszné)

Perikopiban születtem, amely a Vitsi hegyen, 1770 méter magasságban található. A falu az amerikai támaszpont alatti első falu volt. 1947-48-ban a legfőbb hadszínterek a Grammos-Vitsi-Olimpos vidékén voltak, és a partizánok is itt fészkeltek be magukat, nem csoda, hogy ott keresték őket. Jólehet nálunk csupa egyszerű, többnyire írástudatlan ember élt. A mi családban is édesanyám volt az egyedüli, aki a hat elemijével tudott írni és olvasni. Gyerekként éltem meg, de jól emlékszem rá, ahogy szórták a bombákat. Egy ilyen bomba ölte meg Afroditi testvéremet is. A saját szememmel láttam, amint leszakította a kezét és a felismerhetetlenségig roncsolta az arcát. Ugyanekkor a Görög Hadsereg megszállta a falut, és a férfiakat kezdték faggatni a partizánok felől. Így vitték el az apámat is, és kérdezték arról, hogy hol vannak a partizánfészkek. Szerencsétlen semmit nem tudott, mégis agyonverték, amibe bele is halt. Tehát a hűgomat megölte a bomba, az apámat a katonák, így maradtunk egyedül az akkor nyolc hónapos terhes anyámmal, a nővéremmel és a bátyámmal, aki akkor tizenkét éves volt. Ő készítette deszkából a koporsót a hűgomnak és az édesapámnak. Hogy milyen körülmények között lettek eltemetve, már nem emlékszem. A falut el kellett hagyni, mert hangosbemondón bemondták, hogy fel fogják azt gyújtani. Anyám vízért küldött a kútra, és amire visszaértem, a holmiink már össze is voltak készítve. Utolsónak mentünk el, a terhes anyám és a három gyerek. A házak már égtek. A falu alatt egy szikla alá húzódtunk. A bátyám és én ott maradtunk, míg anyám a nővéremmel a szomszéd településen, Melisszotopiban keresett szállást. Így kerültünk egy istállóba. Oda született az öcsém. Ekkor kezdték partizánok járni a falut. Kérdezték, hogy kik nem tudják ellátni a gyerekeket. Azt ígérték, hogy biztonságos helyre viszik őket, és majd néhány hét múlva, ha véget érnek a bombázások, visszahozzák őket. Így adott át nekik minket az édesanyám. A falu közepén gyülekeztek a gyerekek. A faluból tizenhatan jöttünk össze, akiket a falubeli Papagianna Alexandra gondjaira bízta. Sírt az anyukám, és amikor a bátyám ezt látta, visszament hozzá. Így indultam el Hariklea nővéremmel. Gyalog mentünk faluról falura, egyre több gyerekkel. Fekete ruhás nők kísérték minket. Bitolában jöttünk össze, egy réten rengeteg gyerek gyülekezett. Ott osztottak szét minket. Akik az én faluból jöttek, azok Magyarországra kerültek.

Purosz Athanasziosz (elmondja a fia, Purosz Alexandrosz)

Apukám édesapja még a második világháború ideje alatt meghalt, közvetlen emlékei róla gyakorlatilag nem voltak. Felnőtt korában többször kérdezte az édesanyját, hogy hova temették, de választ sosem kapott. Rejtély maradt örökre, mint annyi minden más a szülőföldjétől, szeretteitől való elszakadásával kapcsolatban.

A polgárháborús harcok a félelem légkörét jelentették számára. A házukkal átellenben volt a rendőrség épülete, aminek következtében a környéken rendszeresek voltak a lövöldözések. Sokszor hasalt az ablak alatt befogott fülekkel. 10 év körül volt ebben az időben. A gyerekeket menteni kellett. A család alapvetően baloldali érzelmű volt, de az unokatestvére például a királyné udvarába került. Hozzájuk a nagybátyja jött el, aki politikai tiszt volt a Görög Demokratikus Hadseregben, és felajánlotta, hogy fél évre biztonságos helyre viszi a gyerekeket, és aztán majd visszahozza őket. Ebbe az édesanyja beleegyezett, de a lelkére kötötte a rokonnak, hogy tartsa be a szavát. Mindazonáltal a kisebbik gyermekét, aki a lábába kapaszkodott, nem adta oda.

A fél évből 33 év lett. Ennyi időnek kellett eltelnie, hogy apukám hazautazhasson. 33 éven át hiába kért vízumot a visszatéréshez. Bizonyára veszélyt jelentett Görögország számára azon meggyőződése, hogy ő makedon is. Pár évvel korábban az édesanyja meglátogatta Magyarországon, egy szál virággal a kezében várta őt az apukám a vasútállomáson, hogy egymásra ismerjenek.

Idősebb korában sokszor töprengett azon, nem csapták-e be őket a polgárháború eszményeivel, és hogy valóban szükség volt-e a gyermekek összegyűjtésére. Magyarországon ugyan kifejezetten jó életük lehetett, de nem zárta ki azokat a feltételezéseket, hogy azzal a céllal vitték külföldre a gyerekeket, hogy ott kommunista nevelésben részesüljenek, illetve hogy ezzel véglegesen „megoldják” a makedón kérdést. Magyarországon boldog, kiteljesedett életet élhetett, de a hazájára mindig elérzékenyülve emlékezett.

Raptisz Jannisz

Kasztoria megyében, Szlimnica faluban laktunk, amely Albániától mintegy másfél órára van. A szüleim tulajdonképpen háromnyelvűek voltak. Az iskolában használt főnyelv a görög volt, de mindenki, kicsiktől a nagyokig beszélt makedonul, a lakosság 90%-a albánul, 10%-a pedig törökül. Az én édesapám cipész volt, aki gyakran megfordult albán és török falvakban, ahol a munkájáért búzát vagy kukoricát kapott, és azt hozta haza. Ezért volt fontos ismerni a másik nyelvét, így tudtak kommunikálni az emberek.

Az igazság az, hogy annak ellenére, hogy a mi falunkban mindenki beszélt a makedon nyelvet, a görögöt pedig az idősebbek csak törve, a makedonérzelmű falvak minket grekománnak neveztek, amit azzal magyarázok, hogy a makedon szervezetek, mint a VMRO nálunk nem tudták megszólítani az embereket, ellenben a pap, a tanár és a jegyző nagyobb hatást tudtak elérni a lakosság körében.

A mi falunk férfilakói a Demokratikus Hadsereg katonái lettek. Mindenki baloldali érzelmű volt, a fiatalok partizánnak álltak. A polgárháború első időszakában nálunk bombázások nem voltak, az öldöklések elkerültek minket. Arra emlékszem, hogy egyszer aztán jöttek a katonák a falu papjával és jegyzőjével, és elmondták, hogy biztos információjuk van arról, hogy másnap bombázni fognak. Javasolták, hogy menjünk Kasztoriába, a hegyekbe vagy Albániába. Erre a falu teljes lakossága úgy döntött, hogy a pappal, jegyzővel, elnökkel együtt, sőt az állatokkal együtt Albániába megyünk. Vittük a kutyánkat is, akit Milcsonak hívtak. Így érkeztünk meg már '47-ben Albániába. A javainkat ott egy bizottságnak átadtuk. Azokat nyilvántartásba vették, hiszen arról volt szó, hogy csak egy hónapot fogunk ott tölteni, aztán megyünk vissza. Ebből természetesen nem lett semmi. Egy kaszárnyában laktunk, úgy 3 falunyi ember, amelyet még az olaszok építettek, és nem volt teteje. A kaszárnya egyébként még a mai napig ugyanúgy megvan. Kepitisz barátommal öt éve meglátogattuk és koszorút is elhelyeztünk ott.

Senki sem gondolta, hogy ez a nagy tömeg onnan tovább fog állni, és nem tér vissza Görögországba. Mindenesetre '48-ban mi már Pesten voltunk. Emlékszem, hogy Albániában laktunk egy dzsámiban is, amelynek az udvarában volt öt-hat citromfa. Éretlenül ettük a terméseit, hiába szólt ránk a mufti. Sok bosszúságot okoztunk neki.

Volt egy bizottság, amelyik többnyire életkor alapján, és nem családok szerint szortírozta az embereket. Kosztasz testvérem és Pavlosz unokatestvérem, akik nagyobbak voltak, Romániába kerültek. Minket, kisebb gyerekeket – 5-6 éves voltam akkor – egy teherautóra raktak, és Jugoszlávián keresztül, Magyarországra hoztak. Abban a reményben búcsúztam édesanyámtól és a nagymamámtól, hogy jó helyre visznek. Persze jól kisírtuk magunkat. Megmaradt bennem egy utazási emlék. Vonattal mentünk, amely zsúfolásig tele volt gyerekekkel. Még a csomagtartókon is utaztak. A megállóknál tilos volt leszállni vizet inni, pedig nagyon szomjasak voltunk. Nagyon meleg volt. Azt mondták, hogy mérgeztettek a kutak. Persze, volt, aki leszállt, és a vonat elindult nélküle, aztán Isten tudja, hogy jött utánunk. Mi, akik a vonaton maradtunk, az ablaküvegen lecsapódó párát nyalogattuk, azzal oltottuk a szomjunkat.

A szüleim Gibraltáron keresztül, hajóval érkeztek Lengyelországba, onnan pedig Magyarországra. Nagymágocson voltak egészen addig, amíg a görög falu fel nem épült, ahol aztán a Vörös Kereszt segítségével egyesülhetett a család. Értem a nagymamám jött el Balatonkenesére. Sosem értettem, hogy merte vállalni az utazást.

Vlahopoulos Zsuzs

Tehetős családban, nagy családi házban születtem 1942-ben, Hionato településen, Kasztóriától délre. Apai nagyapám (eredetileg Vlachos) Kozani környékéről származó pásztor volt, akik vándorló életmódot folytattak, de nyájuk miatt muzulmán albánok elfogták, és óriási váltságdíjat követeltek. A kínzások következtében életét veszítette. Édesapám hétéves korában veszítette el apját, onnantól egyedül nevelte édesanyja, bátyjával együtt. Bár iskolába nem nagyon járhatott, megtanult írni-olvasni, és a helyi mesterektől a kőműves mesterséget is kitanulta, bár földműves volt. Kali Vrisziben éltek, öt kilométerre az albán határtól. A második világháború alatt barlangokban bujkáltunk, de erről a korszakról nincsenek még emlékeim. Édesapám bátyja kivándorolt Ausztráliába, és ez után az ő fiát is apám segítette, Kasztóriába járatta iskolába, így ő nem volt ott Hionatoban, és nem is jött velünk el Görögországból. Kali Vrisziből édesapám elköltözött Hionatoba, ahol sok 1922-es menekült élt. A Kis-Ázsiából, Szmirnából érkezőket tourkofono-nak nevezték, mert még ekkor is törökül beszéltek, de sok pontuszi menekült is élt a faluban. Édesapám 1935-re felépített egy kétemeletes házat, innentől kezdve itt élt a jól szituáltnak számított család: az 1942-es nagy éhség idején sem kellett nélkülöznünk.

Édesapám már 1943 óta a Görög Kommunista Párt tagja volt, bevonult az ELASZ-hoz, és harcolt a világháborúban is. Mikor kitört a polgárháború, a házuk a baloldaliak gyülekezőhelyévé vált, mert a falu szélén helyezkedett el, így nem lehetett látni a ház körüli mozgást és gyülekezést a faluból. Viszont összesen talán két kétemeletes épület lehetett a faluban, ezért itt szálltak meg a kormánycsapatok tisztjei is, akiknek fogalmuk sem volt arról, hogy a kommunisták búvóhelyét használják. Azért sem fogtak gyanút, mert még a világháború alatt édesapám jó barátságba került egy tiszttel, aki később magasrangú katona lett, és adott édesapámnak egy fényképet magáról. Ezt a képet apám a vendégszobában kirakta a falra, így a kormánycsapatok érkezésekor szinte szalutáltak a tisztnek. Amikor 1976-ban először tértem vissza Görögországba, és ellátogattam a faluba, még mindig nem tudták, hogy édesapám baloldali volt. A falu többsége jobboldali volt, a Kis-Ázsiából, Szmirnából érkezett törökajkúak mind, ugyanakkor a pontusziak baloldaliak. A faluból egyébként összesen hárman menekültek el, ketten kerültek Magyarországra, egy pedig Romániába. Állandó harcok voltak, miután apám bevonult a kommunistákhoz harcolni, bátyám pedig 1948 elején a „pedomazomában” elment Albániába (onnan került később Romániába, és csak 1954-ben találkozottunk, Magyarországon), hárman maradtunk anyámmal és nővéremmel. Bátyámat nem erőszakkal vitték el, hanem édesanyám engedélyével, önként. (A partizánok tényleg menteni akarták a gyerekeket, amikor a falunkba érkeztek azt elmondták, hogy bombázások lesznek, és a gyerekeket ki kell menekíteni. Ahová viszik őket, ott enni kapnak majd.) Lehet, hogy Epiruszban máshogy is zajlott, de ott rengeteg nő volt egyedül a gyerekeivel, mert a szegénység miatt sok férfi kivándorolt korábban Amerikába.

1948-ban édesanyám a nővéremmel és velem lehúzódtunk Kali Vriszibe, mert ott még nem voltak harcok, de nagyanyám nem hagyta el a házat, ő ott maradt, míg unokatestvérem még Kasztóriában volt. Nemsokára azt mondták, hogy közeledik a front, és innen is tovább kell mennünk, így kötöttünk ki a Grammosznál, ahol egy barlangba bujkáltunk, de úgy gondoltuk, nemsokára visszatérhetünk. Ehelyett folyamatosan menni kellett tovább. Egyik reggel arra ébredtem, hogy ott áll apám, aki azt mondja, hogy a partizánok küldték vissza, és Albániába kell menni, de csak pár napra a közeledő front miatt. Akik a barlangban voltak, ők mind átmentek Erseka falujába, Albániába, mi is jöttünk: édesanyám, nővérem, én és édesapám. Apám volt a csoport vezetője, mert beszélt albánul. Jött azonban egy partizán, aki figyelmeztette apámat, hogy felfedezték a búvóhelyet, és hajnalban

mindenkinek el kellett hagynia. Utána le is bombáztak mindent, kő kövön nem maradt. Albániában szétszítottak minket, de itt már kiderült, hogy hosszabb ideig kell maradnunk. Mivel már augusztus vége volt, hűvösesek voltak a hajnalok, így azt mondták, hogy nem maradhatnak a gyerekek szabadon. Elvittek a nővéremmel együtt Elbasanba, itt megszakadt minden kapcsolatam a szüleimmel. Ott gyereketthonba osztottak minket, a fiúkat és lányokat külön. Itt azt ettük, amit lehetett, nagyon szegény ország volt Albánia: reggelire teát kaptunk, abba törtük a száraz kenyeret. Egészen decemberig itt voltunk, amikor azt mondták, hogy tovább kell mennünk. Innen teherautókkal vittek minket, egészen az albán-szerb határig, ahol szerb vonatra raktak minket. Addigra Titó és Sztálin között megromlott a viszony, de minket még átengedtek (utolsó csoportként) Magyarországra, viszont a vonatot kettévágták, és a hátsó részét Romániába küldték, az utánunk jövők pedig már Szerbiában maradtak. 1948. december 22-én érkeztünk Magyarországra, ahol egy darab kenyeret és lekvárt kaptunk, majd Budapesten az Üllői úti Zahariadisz gyereketthonba kerültem.

Vlahosz Haralambosz

Kilenc éves voltam 1947 őszén, amikor Édesapám behívót kapott a Görög Nemzeti Hadseregbe. A bevonulást megtagadta - a Görög Demokratikus Hadsereget választotta, partizánnak állt, szakaszvezetőként harcolt.

Ennek negatív következményeként, folyamatosan keresték és elfogató parancsot is adtak ki ellene. Ezt családunk nagyon megsínylette – mindennaposá vált a zaklatás, házkutatás otthonunkban. Amikor a ház felgyújtásával fenyegetőztek a kormány katonái, apai Nagyanyám és Édesanyám ellenállt, tiltakozott – csúnyán megverték mindkettőjüket Sophia nővéremmel együtt. Engem meg fülön fogva vittek a szomszédos ház mögé, ahol vallatni kezdtek és fegyverrel fenyegetőztek, mondjam el hol található Édesapám. A közeli templomig vittek, vallattak... majd a levegőbe lőttek, és otthagytak. Én nagyon megijedtem, rohantam hazáig – féltem... Édesanyámék sírva fogadtak – azt hitték, megöltek engem.

Egy másik alkalommal megtudtuk, hogy megint jönnek a kormány katonái, ezért a 12 éves nővéremmel (Sophia) Édesanyánk nővérénél, nagynénémnél bújtunk el. A 3 éves (Olympia) és a pár hónapos húgom (Agni) otthon maradt Édesanyámmal és a nagymamával. Ekkor történt, hogy Édesanyánk öléből erőszakkal szakították ki 3 éves Olympia húgomat, akit egy katonai dzsipre tettek, és Kastoriába vitték egy gyűjtő laktanyába. Anyánk a dzsipre kapaszkodva könyörgött, ne vigyék el kislányát! (Ez gyermekrablás volt!). Szerencsére volt egy ismerős katonatiszt, aki a késő esti órákban, sajátjaként (!) hozta ki a laktanyából és átadta Édesanyámnak.

Tarthatatlanná vált a helyzet! Édesapám üzenetei szerint cselekedtünk - állatainkat Dendrohoriba hajtottuk, és átadtuk egy főpásztornak, Tampas Georgiosnak (45 birkánk és 15 -20 kecskénk volt ekkoriban), ami a partizánok élelmezésére szolgált.

A faluban megindult a szervezkedés a kb. 75 gyermek mentésére - ekkor ismét Édesapám üzenetére, mindkét szülőnk beleegyezésével, testvéreimmel (húgossal és nővéremmel) mi is felkerültünk a gyerekek listájára.

Három "idősebb" lány (16-18 évesek): Vlahu Eleni, Sziszku Kana és Thomaidu Deszpo lett kinevezve vezetőnek, minket 3 x 25 fős csoportra osztottak. Testvéreimmel Deszpó csoportjához kerültünk.

A falunk, Lefki kiürült - lakóit kiköltöztették, távolabb eső falvakba telepítették, mivel ez volt az egyik kapcsolattartó pont a partizánokkal. A görög hadsereg foglalta el a területet - a lakosság csak 1950.-ben jöhetett vissza újra ide.

1948. március elején az esti órákban elindultunk Dendrohor falu irányába. Borzalmas volt! Rengeteg gyermek, szülő fájdalmas zokogása...ma is hallom, ha rá gondolok. Édesanyánk is keservesen sírt, de folyamatosan nyugtatott bennünket, és csak azt mondogatta, vigyázzunk húgunkra, egymásra, minden rendben lesz! Ne veszítsük el egymást! Én csak arra figyeltem, hogy Édesanyám szavait teljesítsem...és testvéreim is.

Mi gyerekek úgy tudtuk, így mondták a felnőttek – és ez volt az eredeti terv - a távollét csak rövid ideig fog tartani, amíg a polgárháború véget nem ér, utána visszatérünk majd. Elindultunk gyalog az ismeretlenségbe, mindig csak az esti órákban, hogy az állandó bombázó repülő ne vegyenek észre minket. Emlékeim szerint, napközben elbújtunk a hegyekben, ekkor volt a pihenőnk, ettünk,

aludtunk, éjszaka pedig gyalogoltunk tovább. Mindig volt velünk kísérő partizán, aki tökéletesen tudta, hol tudunk elrejtőzni, hol biztonságos viszonylag a járás.

Visszagondolva, közel tíz évesen - nem féltem! Nővéremmel közre fogtuk négy éves hógunkat, aki nem sírt, hősiesen gyalogolt velünk. Nővérem vitte hármunk élelmét, és egy pokrócot, amit Édesanyánk adott nekünk az útra. Együtt voltunk. Ez volt a lényeg! És nem csupán mi hárman, hanem rokon gyerekek, falunk gyermekei – egy hatalmas, egymást jól ismerő csapat! Ez nagy erőt adott... igazán fel sem fogtuk, mi történik velünk. Kirándulás – erőltetett menetben!

Útvonalunk: Dendrohor, Gavrosz, Andartiko, Ag. Germanosz. Csatlakozott hozzánk Kolokithu faluból Kuskura Paraszkevi két gyermekével, majd Dendrohoriból többen és Gavroszból is ketten.. Gavroszban egy általános iskolában szálltunk meg – ez volt az első „intézmény”, ahol fedett helyen aludtunk. Ekkor létszámunk a kísérőinkkel együtt 98-ra nőtt.

Ag. Germanoszban a kísérő partizánok átadtak minket a Jugoszláv határőröknek, akik a határ menti Dolno Dupeni faluba vittek és családokhoz helyeztek el. ahol kb. 1-2 hétig voltunk elszállásolva. Én nem kommunikáltam a házaspárral, nem értettem őket igazán - nővérem viszont annál inkább! Főzött, segített a házimunkában – ott akarták maguknál tartani. Gyerekekre nem emlékszem.

A két hét után, teherautókkal Ljubojnába vittek és innen tehervonattal érkeztünk Belgrádba.

Belgrádban, a vasút állomáson rengetegen voltunk – főleg Kastoria és Florina megyékből - innen indultak a vonatok tovább Magyarországra vagy Romániába. Testvéreimmel vigyáztunk, hogy együtt maradjunk, így szerencsére mindhárman, teljesen kimerülve a Magyarország felé vezető vonatra kerültünk. A vonatban szépen öltözött, „vörös kereszt” lányok itallal, keksszel és finom lekváros süteményekkel kínálgattak minket.

1948. április 7-én érkeztünk Budapestre, a Keleti pályaudvarra.

A Vörös kereszt emberei fogadtak minket – a fehér ruhák és a vörös kereszt karszalagok, ill. a nők fehér fityuláján a vörös kereszt jelvény mindig előttem van, ha erre gondolok. Rendkívül szervezett volt az egész.

Újraépített hétköznapiak

- Ellehetetlenül az életünk! A leghétköznapibb dolgok is folytathatatlaná váltak! – riadtak fel a negyvenes évek elején Görögország legkülönbélebb régiójának lakói. Hogy csak néhány példát említsek: 1940 őszén az olasz csapatok támadása Epiruszban, 1941 tavaszán az egész országot érintő német invázió, 1941 őszén a Trákiában zajló erőszakos bolgár asszimiláció, 1941-42 telén pedig az athéni éhínség forgatta fel sokak megszokott életét.

Szinte azonnal működésbe léptek a hétköznapiakat megóvni kívánó önvédelmi reflexek. Összeesett az athéni postán 1941-ben, alultápláltság miatt egy alkalmazott? – *Ne hagyjuk, hogy ez velünk is megismétlődhessen!* – Kiáltották a munkát azonnal felfüggesztő, s tiltakozásul az illetékes minisztériumba tóduló társai. A megszálló hadseregek ellátása érdekében a falvakban élelmiszert rekviráltak? – *Éhen hal a családom!* – riadtak meg a családfők. A merészebbje aztán fogta a sufniban tárolt ócska karabélyt, s bandákba verődve lopta vissza az élelmiszert a raktárakból.

Az országot sújtó 1941-1942-es éhínség miatt a családi önvédelmi reakciók a túlélés parancsából fakadtak. – *Szabadság vagy halál!* – Ennek a kétségtelenül fennkölt jelszónak van egy korai, hétköznapi „*ha nem szabadulunk meg ezektől a betolakodó idegenektől, akkor nemhogy a megszállást, de a mindennapokat sem éljük túl*” jelentése. A jelszóban rejlő felhívás csak az ellenállási mozgalom későbbi felszálló ágában fog az „*életünket a szabadságért!*” eszmévé nemesedni.

A fentiekhez hasonló spontán reakciókra építő partizánmozgalmak közül a legsikeresebb éppen azon vidéken Evritania megyében indult, ahonnan anyám származik. A híres/hírhedt kommunista partizánvezér Arisz Valouhiosz kis létszámú csoportja ezekben a hegyekben kezdte működését. – *Te hogyan lettél kommunista?* – Próbáltam egyszer megtudni anyámtól, hogy egy istenháta mögötti alig néhány száz fős görögországi hegyvidéki faluba miként is jutott el a kommunizmus ígérete/igézete. – *Eljött hozzánk Arisz, partizánokat toborozni. – S te akkor velük mentél? – Nem én megharagudtam rájuk. Elvitték a tanítót, és az orvost a szomszéd faluba és nagyon megverték őket. Mikor visszajöttek, az orvos, büszke erős ember, a saját lábán tántorgott be a házába. A tanító azonban nem tudott talpra állni. Én akkor nagyon megharagudtam rájuk, mivel a tanító jó ember volt.*

Később már a partizánokkal tartott, s attól kezdve elragadta az események forgataga. Általa nem irányított, s nem uralt sorsfordító helyzetekbe került, kiszámíthatatlanná vált az élete. Szerelme, akivel együtt indult partizánnak a hegyekbe, a harcok közben meghalt. Ő maga később a vállán

súlyosan megsebesült, gyógykezelésre Albániába vitték. Albániából egy szovjet teherhajó rakterében, folyamatos tengeribetegséggel küszködve, a Gibraltári szoroson keresztül egész Európát megkerülve Lengyelországba került. Ugyanezt a hajóutat járta be apám is. Lehet, hogy ugyanazon a hajón utaztak, de akkor még nem ismerték egymást. Apám Lengyelországban maradt, anyámat ki tudja miért, egy Budapestre menő transzportba sorozták. Addig nem is hallott ilyen nevű városról. Apámat a Görög Kommunista Párt kezdeményezésére 1950 májusában rendelték Lengyelországból Magyarországra, hogy építésmérnökként segédkezzen egy görög falu felépítésében. Alig házasodtak össze, amikor életük legsúlyosabb csapása érte őket. Az egykori kőbányai dohánygyárban kialakított görög telepre vivő huszonnyolcas villamos peronjáról lerántotta anyámat egy lovasszekér. Beleakadt a kabátjába egy, a kocsiból kilógó rúd. – *Még csak nem is én utaztam a peron legszélén!* – ismételte még évtizedekkel később is. Szerencsétlenségére a kerekek alá esett, s a villamoskocsi levágta az egyik lábát. Terhes volt. Gyermekeit időben világra hozta, a baba azonban már halva született.

Anyám mindig is igyekezett szembeszegülni végzetével. Albániában nem engedte meg az orvosoknak, hogy karját amputálják. Igaza lett, meggyógyult. Villamosbalesete után, férjével összekapaszkodva újra nekivágott az életnek. Visszaszerezni az uralmat az elrabolts hétköznapok felett. Én, aki már balesete után születtem, rendkívül jó kedélyű, életvidám embernek ismertem meg. A ház, ahol felnőttünk, az általa énekelt görög népdalokkal telt meg. – *A Luci főz.* – mondta Viola néni, a lakásunkba csöngetés nélkül is bejáratos szomszédunk, amikor összefutottunk a lépcsőházban. – *Honnan tetszik tudni? – Nem hallod? Énekel a konyhátkban.* Máskor a négy ház által körbezárt szűk belsőudvar szemközti házából szólt át egy otthonában varrogató háziasszony. – *Kérem, ne hagyja abba! Olyan jó elhallgatni!* A szomszédasszony fia is ezt az élményt idézte föl elsőként sok évtizeddel később anyám temetésén. Szerb Antal úgy vélte, a görög népdalokból, a tenger levegője árad. Csak részben. A földközi tengeri mellett, ugyanis létezik egy hegyvidéki Görögország is. Számomra az előbbiben a világoskék, utóbbiban a sötétzöld szín dominál, és persze fény mindenütt. A hihetetlenül bonyolult hajlításokat bámulatos könnyedséggel, a lélegzetvétel természetességével kiéneklő anyám a balkáni hegyek levegőjét hozta el Budára, a Villányi út és a Karolina út kereszteződésébe.

- *Miki!* – Hallottam egyik nap a Móricz Zsigmond körtéren. Ez nekem is szólhatott volna, hiszen a környéken nőttem fel, s gyerekkoromban így szólítottak a szomszédok. Most már csak egy hang van, amelyen hallgatok erre a névre. Egykori szomszédunk, ma már nyugdíjas lányáé. Az anya - Viola néni - szinte minden délutánját, estéjét nálunk töltötte. Ajtónk sosem volt kulcsra zárva, s ő mindig csengetés nélkül nyitott be hozzánk. Erdélyből települt át a család, s anyám partizánélményein túl tulajdonképpen az ő sokszor drámaian kiszínezett kolozsvári történeteinek nevelkedtem. Arra pedig csak serdülő koromban egy éttermi rendelés után jöttem rá, hogy az a töltött káposzta – kedvenc ételeim egyike – amit anyám tőle tanult, nem azonos azzal, amelyet a magyarországi magyarok

főznek. Kolozsvári töltött káposzta volt. Férje a Kismotor és Gépgyár egykori ezermestere, a kevés szavú Jancsi bácsi, éppen fiam születésekor halt meg, ugyanabban a kórházban. Gyermekkoromban neki köszönhattuk első mosógépünket, centrifugánkat, ő készítette azt az olajkályhát, amellyel az amúgy jéghideg konyhában fűtöttünk. Egy naplóbejegyzésem tanúsága szerint a kávé még 2005-ben is az általa gyártott kávéfőzővel készítettük.

A fenti történet, ha átlagosnak nem is, rendkívülinek sem nevezhető a magyarországi görögök körében. A jelen kötet beszámolói szintén a menekülést kiváltó szétesett hétköznapiokról – a mindennapokat szétromboló katonaságról, zaklatásról, nincstelenségről, éhen halt kistestvérről, mindennapos félelmekről – s az általában tarthatatlanná vált helyzetről, majd a nekiindulást követő megpróbáltatásokról – sok kilométeres gyaloglásokról, fedélzetközben eltöltött hajútakról, marhavagonokban utazó gyermekekről – tudósítanak.

Kívülről jött „sorsesemények” vetették őket Magyarországra, de már az érkezést követően igyekeztek visszaszerezni hétköznapijait. Még az egykor gyermekként, szülői felügyelet nélkül Magyarországra került görögök is arról számolnak be, hogy sok hónapos vándorlás után a magyar határ átlépésekor éreztek először valamiféle megérkezést. S bár életük még éveken keresztül gyermekotthonokban zajlott, már ez is egyfajta normalitáshoz történő visszatérés volt.

A felnőttek, családok esetében pedig a Dohánygyárban – így nagybetűsen – kialakított, sokszor négy fős családok által lakott komfort nélküli 12 négyzetméterekben, vagy Görögfalva fél év alatt, nem kis részben görög társadalmi munkában felhúzott, döntően egyszobás házaiban is visszatérhettek végre a hétköznapiokhoz.

Persze nem a régiekhez. Új országba, új valóságba kerültek, de a megélt tapasztalatok, testi és lelki traumák következtében ők sem voltak már a régiek. Személyes identitásukat, s így Magyarországi hétköznapijait meghatározó módon keretezte, hogy egyéni, de mégis többszörösen összefonódó élettörténeteik erős belső kohéziójú, határozott identitású közösséggé formálták őket.

- *Mi vagyunk azok, akik fellázdak a hazánkat megtámadó idegen megszállók ellen.*
- *Mi vagyunk azok, akik Görögország felszabadításáért küzdöttek.*
- *Mi vagyunk azok, akik a társadalmi felszabadításért küzdöttek.*
- *Mi vagyunk azok, akik egy jobb, igazságosabb társadalomért küzdöttek.*

Meggyőződésem, hogy görög részről ez a közösségi tudat volt a döntő eleme annak, hogy a magyarországi görög politikai menekültek és leszármazottaik esetében sikeres magyarországi integrációról beszélhetünk. Nem csak egyéni céljaikban, hanem közösségként is sikert akartak felmutatni. Egyéni törekvéseiket, párkapcsolataikat, továbbtanulási terveiket közösségi vezetőik is

figyelemmel kísérték, inspirálták, irányították. Mindez alapvető módon járult hozzá az integráció sikeréhez. Amihez persze, a másik fél is kellett.

Világos, hogy görögök és magyarok negyvenes évek végi találkozására nem a két fél szabad elhatározásából került sor. A magyar társadalmat nem kérdezték meg, hogy be kívánja-e fogadni ezeket a menekülteket. Figyelemre méltó, hogy míg a görög gyermekek 1948-as befogadásáról a napi sajtó még bőségesen tudósított, addig a partizánok 1949 őszi megérkezése a sajtóban visszhangtalan maradt. Másfelől a polgárháborúban vesztes oldalra került és menekülni kényszerült görögök sem tudtak semmit arról, hogy mi lesz velük. Hova veti őket sorsuk. A döntést mindkét közösség szempontjából a politika felhőregióiban hozták.

Az együttélés feladatát azonban már az érintetteknek kellett megoldaniuk. Az ötvenes évek elején először a munkaképes felnőttek munkába állása, egy kicsit később, az ötvenes évek közepétől az idősebb gyermekként ideérkezettek iskolába járása, majd a hatvanas évektől, a dohánygyári telep fokozatos felszámolásával már a lakóhelyek teremtették meg a személyes magyar-görög kapcsolatok egyre bővülő hálózatait. A görög gyermekotthonok egykori lakóinak tanáraik iránt érzett máig élő tisztelete és kölcsönös szeretetük, a nyugdíjas kor után is fennmaradó munkatársi kapcsolatok, valamint a szomszédok közt kialakult évtizedes barátságok bizonyítják, hogy az együttélés terén mindkét közösség sikeresen vizsgázott.

Το διεθνές παρασκήνιο του ελληνικού εμφυλίου πολέμου

Στην ιστορική διαδρομή όλων των εθνών υπάρχουν νευραλγικής σημασίας γεγονότα που η επεξεργασία τους συναντά δυσκολίες, και τα οποία επηρεάζουν τόσο τον αυτοπροσδιορισμό του παρόντος όσο ακόμη και την ταυτότητα του έθνους αλλά και του ατόμου εξαιτίας της επιβίωσης του μετατραυματικού πόνου. Η εξερεύνηση του παρελθόντος και η ακριβέστερη ανασυγκρότησή του μπορεί ενδεχομένως να μας δώσει μια ευκαιρία να προσπαθήσουμε να ζήσουμε με αυτές τις τραγωδίες, τόσο ατομικά όσο και κοινωνικά, και να μην στραφούμε στο παρελθόν αλλά στο μέλλον. Για να συμβεί αυτό, είναι σημαντικό να δώσουμε απαντήσεις στα ερωτήματα που προκύπτουν, αναλύοντας τις διαδικασίες που οδηγούν στα τραγικά γεγονότα. Δύο τέτοια γεγονότα στην σύγχρονη ιστορία του ελληνισμού, που η επίδρασή τους φτάνει ως τις μέρες μας και η κατανόησή τους συναντά δυσκολίες, είναι τα γεγονότα που οδήγησαν στη Μικρασιατική Καταστροφή του 1923 και την ανταλλαγή πληθυσμού, καθώς επίσης και ο Εμφύλιος Πόλεμος της περιόδου 1946-1949. Στη συνέχεια, εξετάζουμε συνοπτικά το τελευταίο γεγονός και ειδικότερα τις επιδράσεις της διεθνούς πολιτικής κατάστασης στην ελληνική εγχώρια πολιτική. Για την Ελλάδα, η δεκαετία του 1940 έφερε τη χώρα στην πιο τραγική περίοδο της ιστορίας της, επισκιάζοντας ακόμη τόσο τον Εθνικό Διχασμό του 1916 όσο και τον αντίκτυπο της Μικρασιατικής καταστροφής. Η ασταθής πολιτική ζωή μεταξύ των δύο παγκόσμιων πολέμων σταθεροποιήθηκε από τη στρατιωτική δικτατορία του Μεταξά μετά το 1936 και η Αθήνα άρχισε να ακολουθεί μια πιο αυτόνομη πολιτική. Ωστόσο, το 1939 έφερε ριζικές αλλαγές, μεταμορφώνοντας τις πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες των Βαλκανίων. Η ανακοίνωση της προσάρτησης της Αλβανίας από την Ιταλία σήμαινε άμεση απειλή για τη βορειοδυτική Ελλάδα εξαιτίας της επεκτατικής πολιτικής του Μουσολίνι. Στις 28 Οκτωβρίου 1940 η Ιταλία επέδωσε τελεσίγραφο στην Ελλάδα, και στη συνέχεια ξεκίνησε επίθεση από την Αλβανία με σκοπό την κατάληψη της ελληνικής επικράτειας. Ωστόσο, η επίθεση αυτή αναχαιτίστηκε από την Αθήνα, και επιπλέον ο ελληνικός στρατός κατέλαβε περιοχές της Νότιας Αλβανίας στις αρχές του 1941. Η διάρρηξη της ιταλικής σφαίρας επιρροής στα Βαλκάνια ώθησε τη Γερμανία να παρέμβει, και στις 6 Απριλίου του 1941 ο Χίτλερ ξεκίνησε επίθεση από την Ουγγαρία. Η γερμανική επίθεση, με την συντριπτική της ορμή, είχε ως αποτέλεσμα την κατάληψη σημαντικών πόλεων, συγκοινωνιακών κόμβων, οικονομικών και βιομηχανικών κέντρων σε όλη τη Βαλκανική Χερσόνησο. Κατόπιν τούτων, παράλληλα με την κατάληψη της Μακεδονίας και της Κρήτης, και η Αθήνα τέθηκε υπό τον έλεγχο των γερμανικών κατοχικών δυνάμεων, ενώ την ίδια ώρα εισέβαλαν οι βουλγαρικές στρατιωτικές δυνάμεις στην Θράκη και οι ιταλικές δυνάμεις στην υπόλοιπη χώρα, κυρίως στην Ήπειρο και την Θεσσαλία.

Ταυτόχρονα με την κατοχή της χώρας, εκμεταλλευόμενες την διαμόρφωση του εδάφους και την εθνική δυσάρεσκα, σχηματίστηκαν άμεσα αντιστασιακές ομάδες (παρόμοιες με της Γιουγκοσλαβίας), κυρίως στις δυσπρόσιτες ορεινές περιοχές κοντά στα σύνορα της Αλβανίας και της Γιουγκοσλαβίας. Οι δύο σημαντικότερες αντιστασιακές οργανώσεις είναι το ΕΑΜ, που ιδρύεται το 1941 (κατόπιν συστήνεται και το ένοπλο τμήμα του ο ΕΛΑΣ), και ο ΕΔΕΣ. Πιο έντονη δραστηριότητα παρατηρείται από τον Νοέμβριο του 1942, όταν οι δύο αυτές οργανώσεις ανατινάζουν τη σιδηροδρομική γέφυρα πάνω από τον Γοργοπόταμο, προκαλώντας σημαντικά προβλήματα στον γερμανικό ανεφοδιασμό. Ωστόσο, αυτή ήταν και η τελευταία κοινή δράση της αντίστασης, καθώς οι ιδεολογικές διαφορές και οι σημαντικές διαφορές στην προσέγγιση της μελλοντικής κρατικής

οργάνωσης της Ελλάδας οδήγησαν σε εμφύλιο πόλεμο. Προς το τέλος του Παγκοσμίου Πολέμου, η τοπική σύγκρουση μεταβλήθηκε σε διεθνές ζήτημα, με τη Βρετανία, τις Ηνωμένες Πολιτείες και τη Σοβιετική Ένωση να παρεμβαίνουν. Ο δεξιός ΕΔΕΣ (Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Σύλλογος) υποστηρίχθηκε από τη Βρετανία, η οποία παρενέβη στην εγχώρια πολιτική από την σύσταση του νέου ελληνικού κράτους, προσδοκώντας ότι θα εξυπηρετούσε τα δικά της συμφέροντα όταν έρθει στην εξουσία. Στην πραγματικότητα, οι Βρετανοί είχαν ως στόχο να αποτρέψουν την κομμουνιστική κυριαρχία.

Ο ένοπλος αγώνας μεταξύ των δύο ελληνικών οργανώσεων άρχισε τον Οκτώβριο του 1943, όταν ο ΕΛΑΣ άρχισε συστηματικά την εξάρθρωση των βάσεων του ΕΔΕΣ. Η στρατιωτική δραστηριότητα της Αριστεράς βασίστηκε στη συνειδητοποίηση του ρεαλιστικού δεδομένου, ότι στο τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου οι Έλληνες κομμουνιστές ήταν σαφώς σε προνομιακή θέση, αφενός γιατί η εξόριστη Κυβέρνηση του Καΐρου δεν κατείχε θέση ισχύος, ούτε και στήριξη, αφού η χώρα απομονώθηκε από το 1941 έως το 1944, αφετέρου γιατί η αντίσταση στις δυνάμεις κατοχής υπήρξε τεράστια. Με τη βρετανική διαμεσολάβηση κατέστη δυνατή η κατάπαυση του πυρός, στις αρχές του 1944, αλλά η πιθανότητα επιστροφής της εξόριστης κυβέρνησης και του Βασιλιά επέφερε νέες διαφωνίες. Επιπλέον, μέχρι το τέλος του 1944, ο Κόκκινος Στρατός είχε πραγματοποιήσει σημαντικές επιτυχίες, υποδεικνύοντας ότι τα Σοβιετικά στρατεύματα μπορούσαν να φτάσουν και στην Ελλάδα. Εν τω μεταξύ, οι ΗΠΑ (ακόμα υπό την προεδρία του Ρούσβελτ) δεν άσκησαν ισχυρή διπλωματική πίεση για τα ζητήματα στην Ανατολική Ευρώπη, οπότε οι συνομιλίες Τσώρτσιλ και Στάλιν έθεταν μέχρι στιγμής την πορεία για το μέλλον.

Στο έδαφος της Ελλάδας, οι Βρετανοί αποκτούν όλο και μεγαλύτερη επιρροή μέχρι τα τέλη του 1944, αν και μειονεκτούσαν σοβαρά από το γεγονός ότι δεν είχαν ισχυρό στρατό στην περιοχή και δεν είχαν καμία επιρροή στα βόρεια ελληνικά υψίπεδα. Θα προσπαθήσουν να αντισταθμίσουν αυτό το έλλειμμα υποστηρίζοντας τον Έλληνα Βασιλιά, που θεωρούσαν ότι εξυπηρετεί τα συμφέροντα των Βρετανών. Τον Σεπτέμβριο του 1944, οι Βρετανοί επέβαλαν τη συμφωνία της Caserta, σύμφωνα με την οποία ο στρατηγός Σκόμπυ αναλάμβανε την ηγεσία όλων των αντάρτικων δυνάμεων. (Και οι στρατιωτικές μονάδες του ΕΛΑΣ δεν εισέρχονται στην Αθήνα και στον Πειραιά).

Η πρωτοκαθεδρία της εξόριστης κυβέρνησης, υπό την ηγεσία του Παπανδρέου, έγινε δεκτή ακόμη και από την Αριστερά, αλλά η επιστροφή του Βασιλιά απορρίφθηκε. Εν τω μεταξύ, η βρετανική πολιτική επιχειρεί με πιο αποφασιστικό τρόπο να προετοιμάσει την επιστροφή του Παπανδρέου, καθώς ο γερμανικός στρατός ξεκίνησε την αποχώρησή του από την Ελλάδα το Σεπτέμβριο και στις αρχές Νοεμβρίου του 1944 η χώρα απελευθερώθηκε. Οι Βρετανοί, οδεύοντας στη λήξη του Παγκοσμίου Πολέμου, προσπάθησαν να καλύψουν το κενό εξουσίας και να εξασφαλίσουν τη δημιουργία μιας κυβέρνησης στην Αθήνα με τον κατάλληλο προσανατολισμό στην εξωτερική της πολιτική: τον Οκτώβριο αποβιβάστηκαν αγγλικά στρατεύματα στην ελληνική πρωτεύουσα και τα βρετανικά πολεμικά πλοία κατέπλευσαν στον Πειραιά. Τον Οκτώβριο του 1944, σε μια συνάντηση μεταξύ του Στάλιν και του Τσώρτσιλ στη Μόσχα, επιτεύχθηκε προκαταρκτική συμφωνία για την οριοθέτηση των τομέων ενδιαφέροντος. Η Ελλάδα εγκαταλείφθηκε ουσιαστικά από τη Σοβιετική Ένωση, και οριοθετήθηκε στο 90% η βρετανική συμμετοχή στην πολιτική ζωή της χώρας. Κατά τη διάρκεια της δεύτερης φάσης του εμφυλίου πολέμου, παρατηρήθηκε μία αυξανόμενη ένοπλη επέμβαση της Βρετανίας, ωστόσο δεν κατέστη δυνατή η κατάληψη της Ηπείρου, ενώ και η Βορειοδυτική Επικράτεια ήταν πλήρως ελεγχόμενη από τον ΕΛΑΣ. Οι Σύμμαχοι δεν παρενέβησαν, καθώς οι πολεμικές επιχειρήσεις στην Ευρώπη και τον Ειρηνικό Ωκεανό δέσμευαν τις στρατιωτικές τους δυνάμεις.

Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος είχε εκτός της ιδεολογικής και εθνική διάσταση, λόγω της παρουσίας στις τάξεις του ΕΛΑΣ μεγάλου αριθμού σλαβόφωνης κοινότητας, που ζούσε στη βόρεια Ελλάδα, και την οποία η Δεξιά, σύμφωνα με την δική της ερμηνεία, την απέκλειε από την έννοια «ελληνική». Η κρίση της είναι επίσης αμφισβητήσιμη επειδή, ενώ τα περισσότερα από τα μέλη αυτής ήταν τελικά αφοσιωμένα στους ελληνικούς εθνικούς στόχους, υπήρχε πράγματι μια μειοψηφία που ήταν διατεθειμένη να συνεργαστεί με τις νοτιοσλαβικές κομμουνιστικές ομάδες και να φανταστεί το μέλλον της σε μια μεγάλη νοτιοσλαβική ομοσπονδία, στην οποία θεωρούσαν, όσο αφορά στο μέλλον της Μακεδονίας και της Ηπείρου, πως μπορούν να τις συμπεριλάβουν στην υπό διαμόρφωση μελλοντικά κρατική οντότητα. Αυτή τη θέση, η οποία δεν θεωρείται η κυρίαρχη στη βόρεια Ελλάδα, χρησιμοποίησε εκτεταμένα ο ΕΔΕΣ για όλους όσους ήταν φιλικά προσκείμενοι στο κίνημα του ΕΑΜ, και η οποία υποστηρίχθηκε εύκολα, αφενός τονίζοντας διαρκώς τον κίνδυνο της «σλαβικής απειλής» και αφετέρου την απόρριψη από τους αριστερούς αντιστασιακούς της παλινόρθωσης της μοναρχίας (κατά συνέπεια και την επιστροφή του Βασιλιά). Το Λονδίνο προσπαθούσε να ελιχθεί σε αυτή την εξαιρετικά περίπλοκη εγχώρια πολιτική κατάσταση, παρά το γεγονός ότι οι στρατιωτικοί συσχετισμοί ευνοούσαν τον ΕΛΑΣ, δεδομένου ότι διέθετε γύρω στις 60.000 καλά εξοπλισμένους μαχητές στα τέλη του 1944. (Τα όπλα ελήφθησαν από τους Ιταλούς κατακτητές.)

Ο ΕΛΑΣ, διαθέτοντας σημαντική υποστήριξη, δεν ήθελε να ενωθεί με τον υπό βρετανικό έλεγχο κεντρικό στρατό της κυβέρνησης Παπανδρέου και ξεκίνησε οδομαχίες στην Αθήνα ενάντια στην Δεξιά, ξεσπώντας έτσι ο «μικρός εμφύλιος πόλεμος» τον Δεκέμβριο του 1944. Ο Βρετανός Πρωθυπουργός Τσώρτσιλ, και ο Υπουργός Εξωτερικών Άντονι Ήντεν, προσπάθησε να εκμεταλλευτεί κάθε ευκαιρία για να εδραιώσει την κατάσταση, τονίζοντας συνεχώς ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες και η ΕΣΣΔ εξουσιοδοτούν τη Βρετανία να διαδραματίσει ενεργό ρόλο στην αναδιοργάνωση της ελληνικής πολιτικής ζωής. Στις αρχές του 1945 άρχισαν οι διαπραγματεύσεις με τη βρετανική διαμεσολάβηση και στις 12 Φεβρουαρίου τα αντιμαχόμενα μέρη υπέγραψαν τη «Συμφωνία της Βάρκιζας», σύμφωνα με την οποία τέθηκε σε ισχύ κατάπαυση του πυρός. Στη συνέχεια, όλες οι μονάδες μάχης έπρεπε να αφοπλιστούν και να παραδώσουν τα όπλα τους. Ο ΕΛΑΣ ανέλαβε τη διάλυση του, και για αυτό έλαβε ως αντάλλαγμα την υπόσχεση αποκατάστασης των πολιτικών δικαιωμάτων και ελευθεριών. Ως αποτέλεσμα, η Αριστερά απομακρύνθηκε από την Αθήνα, ενώ παρέμεινε κυρίαρχη στις περιοχές της Μακεδονίας και της Ηπείρου. Οι εξελίξεις στη διεθνή διπλωματία συνέβαλαν επίσης στη σύναψη της συμφωνίας, καθώς στη «Διάσκεψη της Γιάλτας» που πραγματοποιήθηκε από τις 4 έως τις 11 Φεβρουαρίου 1945, οι τρεις Μεγάλες Δυνάμεις συμφώνησαν για το μεταπολεμικό μέλλον, περιγράφοντας στην πράξη μια νέα παγκόσμια τάξη. Εδώ, η Σοβιετική Ένωση παραιτήθηκε από τα ελληνικά εδάφη για να διατηρήσει την κεντρική ευρωπαϊκή σφαίρα ενδιαφέροντος, κάτι που έγινε αποδεκτό και από τις ΗΠΑ. Ωστόσο, το ελληνικό ζήτημα δεν επιλύθηκε και επιπλέον ξεκίνησε η Τρίτη και πιο αιματηρή φάση μέχρι το 1949. Και αυτή η τελευταία φάση μετεβλήθη όλο και περισσότερο σε διεθνές ζήτημα, η έκβαση της οποίας αποφασίστηκε όχι από τις εσωτερικές σχέσεις εξουσίας αλλά από την υποστήριξη της εξωτερικής πολιτικής, δηλαδή από την παρέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων.

Την άνοιξη του 1945 έγινε μια σημαντική αλλαγή στη διπλωματική και στρατιωτική δύναμη των Μεγάλων Δυνάμεων. Στη Βρετανία ο νικηφόρος πολέμαρχος Τσώρτσιλ έχασε την εξουσία, και το Λονδίνο έπρεπε να εγκαταλείψει το ρόλο του χωροφύλακα της Μεσογείου, επιδεικνύοντας μια πιο παθητική στάση. Στις Ηνωμένες Πολιτείες, ο Χάρι Τρούμαν ανέλαβε την προεδρία από τον Ρούζβελτ τον Απρίλιο του 1945, ο οποίος υποστήριζε μια πιο αποφασιστική δράση εναντίον του κομμουνισμού, εγκαταλείποντας τελικά την πρώην πολιτική «απομόνωσης» της Ουάσινγκτον,

αναστέλλοντας ακόμη και τη στρατιωτική βοήθεια προς τη Μόσχα. Κάτι τέτοιο φαινόταν αναπόφευκτο, καθώς μέχρι το 1946 υπήρχε ήδη μια διπολική παγκόσμια τάξη, την οποία ο Τσώρτσιλ κατέγραψε στην ομιλία του στο Φούλτον τον Μάρτιο, και από την άλλη πλευρά, τον Σεπτέμβριο του 1947, ο Ζνάνοβ, σοβιετικός πολιτικός πολιτισμού, επιβεβαίωσε τη θεωρία των «δύο στρατοπέδων». Η θέση αυτή έγινε δεκτή από τις ΗΠΑ και από το 1946 και μετά η επικράτηση του κομμουνισμού σε οποιοδήποτε μέρος του κόσμου ερμηνεύθηκε ως ενίσχυση της σοβιετικής σφαίρας επιρροής, συμπεριλαμβανομένου και του εμφύλιου πολέμου στην Ελλάδα. Ο Georges F. Kennan, αμερικανός διπλωμάτης διαπιστευμένος στη Μόσχα, σε έκθεση του τον Φεβρουάριο του 1946 επέστησε την προσοχή στη ρωσική απειλή: «Η Ελλάδα εντάσσεται στα σχέδια επέκτασης της Ρωσίας στη Μέση Ανατολή, στη Μεσόγειο και στον Ινδικό Ωκεανό». (John O. Iatrides: Το διεθνές υπόβαθρο του ελληνικού εμφύλιου πολέμου: Fokasz Nikos (sz): Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος, New Mandate Publisher, Βουδαπέστη, 2006, σ. 36).

Ωστόσο, ο ψυχρός πόλεμος επηρέασε και τη σοβιετική εξωτερική πολιτική. Η Σοβιετική Ένωση προσπάθησε επίσης να στηρίξει τα κομμουνιστικά κινήματα, εκτός της σφαίρας ενδιαφέροντός της, αρκεί να μην δημιουργούταν σοβαρός κίνδυνος για την πολιτική ασφάλειά της. Με αυτό το πνεύμα, τον Μάρτιο του 1946, ο Γενικός Γραμματέας του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας Νίκος Ζαχαριάδης παρέστη σε μυστική συνάντηση που έλαβε χώρα στην Κριμαία, όπου η δήλωση του Στάλιν θα μπορούσε να ερμηνευθεί ως προφορική ενθάρρυνση στον αγώνα των Ελλήνων κομμουνιστών. Αυτό μπορεί να ερμηνευτεί ως μια μερική αλλαγή στάσης από τη σκοπιά της Μόσχας, καθώς το ξέσπασμα του Ψυχρού Πολέμου αύξησε την αξία των τοπικών κομμουνιστικών κινήματων σε όλο τον κόσμο. Αυτή η άτυπη θέση(που δεν μετουσιώθηκε κατόπιν σε συγκεκριμένη στρατιωτική ή πολιτική υποστήριξη) μετέβαλε τη στρατηγική του ΚΚΕ, η οποία από εδώ και πέρα συνέχισε τον ένοπλο αγώνα υπό την εξουσιοδότηση του ΚΚΣ, τουλάχιστον σύμφωνα με τη δική του ερμηνεία. Ένα χρόνο αργότερα, το σχέδιο «Λίμνες», σύμφωνα με το οποίο θα επιχειρούνταν να ελευθερωθεί η Μακεδονία και η Θράκη με κέντρο τη Θεσσαλονίκη, βασίστηκε πιθανώς σε αυτή την ριζικά λανθασμένη ερμηνεία. Το ΚΚΕ βασίστηκε επίσης στο γεγονός ότι τα ήδη καθιερωμένα κομμουνιστικά κράτη των Βαλκανίων θα μπορούσαν να στηρίξουν τον αγώνα του. Έτσι, τον Οκτώβριο του 1946 δημιουργήθηκε ο Δημοκρατικός Στρατός με στόχο να αποκτήσει τον έλεγχο της χώρας.

Ωστόσο, η ελπίδα για εξωτερική στρατιωτική υποστήριξη δεν επαληθεύτηκε. Από το 1947 ο Στάλιν δεν διακινδυνεύει πλέον να αντιπαρατεθεί με τις ΗΠΑ με την υποστήριξη των Ελλήνων κομμουνιστών, αφήνοντας μόνη της την ελληνική Αριστερά, τώρα εναντίον του Προέδρου των ΗΠΑ Τρούμαν. Η καταστολή του κομμουνισμού έγινε μια διεθνής υπόθεση που μόνο οι ΗΠΑ θα μπορούσαν να πραγματοποιήσουν μετά και την υποχώρηση των Βρετανών στο παρασκήνιο. Καθώς η επιρροή των Ελλήνων Κομμουνιστών δεν μειώθηκε στις βόρειες περιοχές, και η στήριξη του Τίτο επέτρεπε επίσης την υποχώρησή τους στη Γιουγκοσλαβία, ο Αμερικανός Πρόεδρος Τρούμαν θεωρούσε την κατάσταση όλο και πιο επικίνδυνη. Ήταν αυτή τη στιγμή που για πρώτη φορά διατύπωσε ανοιχτά το «δόγμα Truman», την πολιτική του για την αναχαίτιση του κομμουνισμού. (Αυτό επεκτάθηκε από τον Eisenhower το 1957 και έπειτα από τον πρόεδρο Carter το 1980.) Στην ομιλία του ενώπιον του Κογκρέσου ζήτησε 400 εκατομμύρια δολάρια για την υποστήριξη της Ελλάδας και εξίσου της Τουρκίας, ώστε να περιορίσει την άνοδο των κομμουνιστών εκεί.

"Οι Ηνωμένες Πολιτείες έλαβαν αίτημα οικονομικής βοήθειας από την ελληνική κυβέρνηση ... Σήμερα, η ίδια η ύπαρξη του ελληνικού κράτους απειλείται από τις τρομοκρατικές ενέργειες χιλιάδων ένοπλων κομμουνιστών ... Απλά πρέπει να κοιτάξουμε τον χάρτη για να καταλάβουμε ότι

από μια πολύ ευρύτερη άποψη η ύπαρξη και η ακεραιότητα του ελληνικού έθνους είναι κρίσιμης σημασίας. Εάν η Ελλάδα βρεθεί υπό τον έλεγχο μιας ένοπλης μειονότητας, αυτό θα είχε αμέσως σοβαρό αντίκτυπο στην γείτονά της, την Τουρκία. Η σύγχυση και η ακαταστασία θα μπορούσαν να εξαπλωθούν σε όλη τη Μέση Ανατολή. ... Ως εκ τούτου, ζητώ από το Κογκρέσο να εξουσιοδοτήσει τη χορήγηση βοήθειας προς την Ελλάδα και την Τουρκία 400 εκατομμυρίων δολαρίων για την περίοδο που λήγει στις 30 Ιουνίου 1948. ... Να στείλουμε αμερικανικό πολιτικό και στρατιωτικό προσωπικό για να βοηθήσει στην ανασυγκρότηση. "

(György Lugosi (sz): Έγγραφο για την ιστορία της Μέσης και Εγγύς Ανατολής (1914-1980), Εκδόσεις βιβλίων, Βουδαπέστη, 1980, σελ. 223-225)

Το καλοκαίρι του 1947, το Σχέδιο Μάρσαλ επεκτάθηκε και στην Ελλάδα, για να λάβει έτσι οικονομική ενίσχυση από το Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα Ανασυγκρότησης. Ο Στάλιν δεν απάντησε, ούτε διαμαρτυρήθηκε σε αυτές τις συγκεκριμένες προσπάθειες παρέμβασης, προφανώς παραιτούμενος από την υποστήριξη των Ελλήνων κομμουνιστών. Με αυτό, άλλαξαν ριζικά και οι συσχετισμοί δυνάμεων. Απέναντι στην παροχή αμερικανικών όπλων, υλικού και στρατιωτικής βοήθειας, δεν ήταν πλέον σε θέση να ανταγωνιστούν οι ολοένα και πιο αυτοδύναμοι αντιστασιακοί. Τόσο φυσικά όσο και ψυχικά εξαντλήθηκαν μεταξύ 1948 και 1949, και σε αυτό βοήθησαν και οι βομβαρδισμοί από τα αμερικανικά στρατεύματα στην Ήπειρο. Εν τω μεταξύ, η εσωτερική διάσπαση συνέχισε να αποθαρρύνει την Αριστερά από τις επιδιώξεις της, όταν ο Ζαχαριάδης αντικατέστησε τον Μάρκο από την ηγεσία του στρατού, για να μετασηματίσει τον αντάρτικο στρατό σε ενιαίο στρατιωτικό σώμα. Το τελευταίο γεγονός που κατέστρεψε όλες τις πιθανότητες νίκης ήταν η αποχώρηση της Γιουγκοσλαβίας από το κίνημα. Μέχρι το 1948, ο Τίτο ήταν σταθερός υποστηρικτής της ελληνικής Αριστεράς, αλλά, εξαιτίας της πολιτικής του για την οικοδόμηση ενός αυτοδιαχειριζόμενου κομμουνιστικού μοντέλου, ήρθε αντιμέτωπος με τον Στάλιν, ο οποίος τον απέκλεισε από την Κομινφόρν και το Κομμουνιστικό στρατόπεδο. Εκείνη την εποχή, ο Τίτο αναγκάστηκε να στραφεί προς τη Δύση και έγινε ο πνευματικός ηγέτης του «Κινήματος των Αδεσμεύτων». Αυτή η αλλαγή στην εξωτερική πολιτική του δεν επέτρεπε πλέον την υποστήριξη μιας κομμουνιστικής ομάδας εμπλεκόμενης σε εμφύλιο πόλεμο, και ως χειρονομία καλής θέλησης προς τους Βρετανούς, το καλοκαίρι του 1949, ο Τίτο διέταξε το κλείσιμο των ελληνικών συνόρων, αποκλείοντας έτσι όλες τις διαδρομές υποχώρησης για τους Έλληνες. Πλήρως εξαντλημένοι οι κομμουνιστές παρέδωσαν τα όπλα τους στις 15 Οκτωβρίου, και την ημέρα αυτή τελείωσε και επίσημα η φοβερή περίοδος του ελληνικού εμφυλίου πολέμου. Αλλά η οδύνη και η διαπόμπευση της Αριστεράς δεν έχει ακόμη τελειώσει.

Ένας μεγάλος αριθμός κομμουνιστικών ανταρτών διέφυγε στην Αλβανία και τη Γιουγκοσλαβία, πεπεισμένοι ότι θα μπορούσαν να ξαναρχίσουν τις μάχες στην Ελλάδα μέσα σε λίγους μήνες. Αυτή η μη ρεαλιστική ιδέα άλλαξε όταν άρχισαν να μεταφέρονται στις κομμουνιστικές χώρες. Συνολικά περίπου 120.000 άνθρωποι εκτοπίστηκαν, οι περισσότεροι από αυτούς (περίπου 60.000) στη Γιουγκοσλαβία. Χιλιάδες άτομα ήρθαν στην Ουγγαρία αυτή τη περίοδο, οι περισσότεροι από τους οποίους ξεκίνησαν τη νέα τους ζωή στη Βουδαπέστη (στο χώρο του πρώην καπνοβιομηχανικού εργοστασίου) και στο ελληνικό χωριό (με το όνομα Μπελογιάννης από το 1952).

Αιαννίδης Παντελής

Γεννήθηκα στη Βόρεια Ελλάδα, στο χωριό Τρία Έλατα. Οι γονείς μου είχαν στην κατοχή τους χωράφια και ζωντανά. Το 1943, οι Γερμανοί προέβησαν σε μεγάλες καταστροφές στο χωριό, κατέκαψαν τα σπίτια των αντιστασιακών. Θέλησαν να πάρουν το ένα γαϊδούρι μας ως υποζύγιο, όμως αυτό δάγκωνε έτσι, ώστε στο τέλος το παράτησαν. Έλεγαν, επίσης, ένα σωρό ακατάληπτα λόγια, δεν καταλάβαινα τίποτα. Ο πατέρας μου ήταν στρατιώτης το '46, όταν ήρθε να μας επισκεφθεί από το στρατό, αλλά αποφάσισε να μην επιστρέψει σε αυτόν. Κατατάχθηκε στο αντάρτικο. Ήμασταν σε δυσχερή θέση, η μητέρα μου είχε γεννήσει έναν χρόνο νωρίτερα το τρίτο της παιδί, και να αναθρέψει μόνη της και τα τρία αδέρφια ήταν δύσκολο. Γι αυτό μετακομίσαμε, μαζί με τη θεία μου, στη Θηριόπετρα, όπου ο παππούς μου είχε έναν νερόμυλο. Δύο ημέρες μείναμε σε αυτόν και κατόπιν μετακομίσαμε στο διπλανό σπίτι. Μείναμε εκεί μέχρι το '48. Ο επισιτισμός μας πρόβλημα, πολλές φορές μας βοηθούσαν οι αντάρτες. Τότε μας έγραψε η μητέρα μας στον κατάλογο που περιελάμβανε τα ονόματα εκείνων των παιδιών που θα πήγαιναν στις χώρες των λαϊκών δημοκρατιών. Από το χωριό μας παρουσιάστηκαν περίπου 50. Η πορεία ήταν μεγάλη, οι μικρότεροι αδελφοί μου ήταν καθισμένοι στην ράχη ενός μουλαριού, ενώ εγώ, αν και ήμουν 8 χρονών, περπατούσα περίπου 20 χιλιόμετρα, όχι συνεχόμενα βέβαια. Ευτυχώς μπορούσε να έρθει και η μητέρα μας ως συνοδός. Στην πραγματικότητα, μόνο αυτές οι μητέρες μπορούσαν να πάρουν μέρος στην πορεία που δεν είχαν τη δυνατότητα να συντηρήσουν τον εαυτό τους. Με αυτό τον τρόπο φτάσαμε στη Γιουγκοσλαβία, στο Μοναστήρι, όπου και παραμείναμε περίπου για έναν μήνα. Από εδώ, μέσα σε βαγόνια που προορίζονταν για αγελάδες, μας πήγαν στην Ουγγαρία ταξιδεύοντας τρία μερόνυχτα. Ο πρώτος μας σταθμός ήταν το στρατόπεδο του «Μάτγας». Ήμασταν φτωχοί, ξυπόλητοι, γεμάτοι ψείρες. Τα ρούχα μας δεν ήταν φυσιολογικά. Το παντελόνι που φορούσα, θυμάμαι, το είχε ράψει η μητέρα μου από μπαντανία (είδος κουβέρτας). Με κορόιδευαν μάλιστα γι αυτό.

Ακριτίδου Σοφία

Οι γονείς μου κατέφυγαν στην Ελλάδα από την Μικρά Ασία το 1922, εξαιτίας του ελληνο-τουρκικού πολέμου. Το ελληνικό κράτος υποδέχτηκε τότε ενάμιση εκατομμύριο Έλληνες, κι αυτό αποτελούσε μεγάλη πρόκληση, δεν ήταν κατάλληλα προετοιμασμένο. Ζούσαμε σε εξαιρετικά ταπεινές συνθήκες. Ο πατέρας μου, που ήταν μορφωμένος άνθρωπος, έγινε αριστερός, επειδή ήθελε να εξασφαλίσει ένα καλύτερο μέλλον για τα παιδιά του. Πήρε μέρος στους αγώνες που διεξήχθησαν εναντίον των Ιταλών και των Γερμανών. Ωστόσο, μετά την συμφωνία της Βάρκιζας έπρεπε να διαφύγει από τη χώρα. Εάν παρέμενε στην πατρίδα τον περίμενε η φυλακή, η εξορία ή η εκτέλεση. Αυτοί που είχαν τη δυνατότητα διέφυγαν. Έτσι, έμεινε η μητέρα μου μόνη της με τέσσερα παιδιά. Ο πατέρας μου δεν μπορούσε να επιστρέψει στο χωριό, όμως ειδοποίησε την μητέρα μου να φυγαδέψει τα 4 παιδιά, γιατί θα επακολουθούσαν σφοδρότερες μάχες που θα έθεταν σε κίνδυνο τη ζωή τους. Η μητέρα μου ταλαντευόταν: να φυγαδέψει και τα 4 παιδιά ή μόνο τα δύο μικρότερα, επειδή τα μεγαλύτερα τα είχε ανάγκη; Ή μήπως ήταν προτιμότερο τα μεγαλύτερα και να κρατήσει τα μικρά; Εγώ, κατά τα λοιπά, στην πραγματικότητα δεν γνώριζα τον πατέρα μου. Γεννήθηκα το 1938, όταν αυτός, λίγο αργότερα, έφυγε για να πολεμήσει πρώτα τους Ιταλούς, κατόπιν τους Γερμανούς, και στη συνέχεια ακολούθησε ο εμφύλιος πόλεμος. Τελικά η μητέρα μου πήρε την απόφαση να φυγαδέψει και τα 4 παιδιά, ικανοποιώντας την επιθυμία του πατέρα μου. Στο γειτονικό χωριό, στη Νοτιά, κατέγραψαν ποιος ήθελε να φύγει. Μπορούσες να δηλωθείς στον πατέρα της Θωμαΐδου Μαρίκας. Η μητέρα μου ζήτησε να έρθει και εκείνη. Άλλωστε, έστειλε και τα τέσσερα παιδιά. Ακόμα και τώρα ηχούν στα αφτιά μου τα λόγια που τις είπαν: « Όχι, καλή μου Χριστίνα, εσύ πρέπει να πολεμήσεις!» Όχι με το όπλο, έπρεπε να συγκεντρώσει τρόφιμα, να ψήσει ψωμί και να το μεταφέρει στους αντάρτες, να ράψει. Δεν ήταν μόνη της, πάρα πολλές γυναίκες βοηθούσαν στην τροφοδοσία.

Το 1954 συναντήθηκα ξανά με την μητέρα μου, όταν ήρθε από την Τσεχοσλοβακία. Τότε πληροφορήθηκα, πως το σπίτι μας καταστράφηκε από βόμβα λίγο μετά την αναχώρησή μας. Το ότι έμεινε στη ζωή το χρωστάει στο γεγονός ότι βγήκε να ταΐσει τις κότες. Ο πατέρας μου πέθανε το 1949. Αν μέναμε στην πατρίδα, πολύ πιθανό να μην επιζούσε κανένας μας από τον εμφύλιο πόλεμο.

Ήμασταν 49 παιδιά από την Θηριόπετρα και ακόμα ένα από κάποιο άλλο χωριό. Ήταν πολύ σπάνιο να συνοδεύει τα παιδιά η μητέρα κάποιου από αυτά. Μαζί μας ήταν τέσσερις. Η μία γυναίκα ήταν κουτσή και έφερνε τρία παιδιά ` ο σύζυγός της ήταν τραυματίας στην Αλβανία, και πέθανε. Μία άλλη είχε τέσσερα παιδιά ` το μεγαλύτερο πολεμούσε με τους αντάρτες, και κατά τη διάρκεια του καθαρισμού των όπλων εκπυρσοκρότησε το όπλο αυτού που ήταν απέναντί του. Το αγόρι σκοτώθηκε κι έτσι επέτρεψαν στην μητέρα του, για να την παρηγορήσουν, να μείνει με τα υπόλοιπα παιδιά. Συνεπώς συνέτρεχαν ιδιαίτεροι λόγοι έτσι ώστε να επιτρέψουν μία γυναίκα μαζί με τα παιδιά.

Και η βασίλισσα Φρειδερίκη περισυνέλεξε παιδιά που βρέθηκαν σε παιδικά χωριά, και από εκεί πολλά από αυτά πήγαν στην Αμερική. Για εμάς στην Ουγγαρία πήγαν πολύ καλά τα πράγματα. Είμαστε ευγνώμονες προς τον ουγγρικό λαό και τη τότε κυβέρνησή του. Ήρθαμε μέσω της Γιουγκοσλαβίας, και τότε έμαθα και την πρώτη σλαβική λέξη «hleba» που σημαίνει το ψωμί. Στην Ουγγαρία μας δόθηκε αριθμός ταυτότητας, εγώ ήμουν το 2085. Δεν μπόρεσα να το ξεχάσω ποτέ. Φτάσαμε στα λουτρά του «Széchenyi» και εκεί μας έπλυναν, μας απολούμαναν, μας έκοψαν τα μαλλιά, μας έδωσαν καινούργια ρούχα. Όλοι μοιάζαμε το ίδιο. Θυμάμαι, πως με φωνές έψαχνα τα αδέρφια μου, γιατί δεν μπορούσα να τα αναγνωρίσω. Σημαντικός σταθμός της ζωής μου ήταν το «Tótkomlós», όπου οικογένειες Σλοβάκων μας φιλοξένησαν. Είναι απεριγράπτη αυτή η αγάπη που λάβαμε.

Τσαρούχα Ευαγγελία

Από το χωριό μου το Θραψίμι, που βρίσκεται στους πρόποδες των Αγράφων, βλέπεις μπροστά σου τον θεσσαλικό κάμπο. Ως τις δεκαετίες του '70 δεν είχε ούτε ρεύμα, ούτε αυτοκινητόδρομο. Οι κάτοικοι του χωριού ασχολούνταν με την κτηνοτροφία. Το μεγάλο σπίτι των Τσαρουχαίων, που το βομβάρδισαν στον καιρό του εμφυλίου, βρισκόταν απέναντι από την εκκλησία όπου μάθαιναν να διαβάζουν τα παιδιά από τον παππού-παπά, γιατί ούτε δάσκαλος, ούτε σχολείο δεν υπήρχε. Οι Τσαρουχαίοι ήταν μεγάλη οικογένεια, ο πατέρας μου στα χρόνια της στρατιωτικής θητείας του ήταν εύζωνος στην Αθήνα.

Από τα 12 αδέρφια μετά τους πολέμους έμειναν έξι στη ζωή, άντρας μόνο ο πατέρας μου. Ο μπάρμπα Μήτσιος ήταν ένας από τους γνωστούς αντάρτες της περιοχής, όταν τον πιάσανε, τον κρέμασαν μαζί με άλλους αντάρτες συγχωριανούς. Γι αυτό έπρεπε να εγκαταλείψουμε το χωριό. Πορεύοντας οικογενειακά, καβάλα στα καπούλια των μουλαριών εμείς τα παιδιά και οι γυναίκες, μαζί με τους αντάρτες φτάσαμε ως τον Όλυμπο. Εκεί πολλοί είχαν πεθάνει από το κρύο. Θυμάμαι πως έπρεπε να χορεύουμε για να μη παγώσουμε. Δε θυμάμαι όμως πώς επιστρέψαμε πίσω στο χωριό.

Μια από τις πιο φριχτές αναμνήσεις μου είναι η επόμενη: Σκυμένα στην γκλαβανή έπρεπε να βλέπουμε το πώς χτυπάνε ή με το μαχαίρι πώς πληγώνουν την πλάτη του πατέρα μας κάτω στο κατώι, για να πει ονόματα ανταρτών. Αργότερα, στρατιώτες γελώντας να μου χύνουν το νερό από το λαγήνι στην πλατεία της εκκλησίας. Τα ίχνη της λαβωματιάς και τώρα φαίνονται στο αριστερό μπούτι μου. Αυτή είναι και η τελευταία εικόνα από το χωριό μου. Ύστερα από αυτά πήραμε ξανά το δρόμο. Τώρα πια περπατούσαμε στα βουνά της Πίνδου, ώσπου φτάσαμε στο Γράμμο και το Βίτσι. Εκεί μόνο τη νύχτα πορεύαμε, τη μέρα κρυβόμασταν για να μη μας δουν τα αεροπλάνα. Τον Ιούνιο του 49 έτυχε να κρυφτούμε με τον μπάρμπα Θανάση σε μια μεγάλη σπηλιά, εγώ έπιανα στην αγκαλιά μου τον μικρό αδερφό μου Βασίλη και τον δυο χρονών Θανάση, ο θεός μου έπιανε τα δυο αγόρια και την κόρη του. Προσευχόμασταν φωναχτά όταν η έκρηξη βόμβα που έπεσε, εμάς τα παιδιά μας πέταξε έξω από τη σπηλιά, ενώ τον θείο μου τον πλάκωσαν τα λιθάρια.

Πορεύοντας συνεχίσαμε το δρόμο ως τα σύνορα της Αλβανίας. Εκεί μας βάλανε σε φορτηγά αυτοκίνητα που μας πήγαν στο Ελ Μπασάν, όπου γεννήθηκε η αδερφή μου Αθηνά. Μια μέρα έπρεπε να σταθούμε σε μια μεγάλη ουρά. Μπροστά οι αδερφοί μου Ηλίας, Οδυσσέας, και Βασίλης, μετά εγώ πιάνοντας τον Θανάση, και πίσω μου η μητριά μου με την Αθηνά στην αγκαλιά της. Μας μετρούσανε. Όταν φτάσανε σε μένα, σταματήσανε. Πήρανε τους τρεις αδερφούς μου μαζί με τους άλλους. Κλαίγαμε, φωνάζαμε πως είμαστε μια οικογένεια. Τίποτα. Τους πήγαν Γερμανία. Εμάς μας βάλανε σε φορτηγό πλοίο. Πατώ με πατείς και βρώμα. Γι αυτό εμείς τα παιδιά βγαίναμε κρυφά στο κατάστρωμα για να σωθούμε. Έτσι έτυχε να πέσω στη θάλασσα μαζί με άλλα παιδιά. (Το έγραψε και ο Μιχάλης Γκανάς στο „Μητριά πατρίδα”, όχι μόνο εγώ.) Το πλοίο μας έβγαλε στην Πολωνία. Από κει μας έβαλαν σε τραίνο, φτάσαμε Βουδαπέστη, όπου μας πήγαν σε μπάνια. Πρώτη φορά βλέπαμε γυμνές γυναίκες, οι οποίες έκλαιγαν και φώναζαν γιατί δεν ήταν συνηθισμένες σε τέτοιες καταστάσεις. Το πώς βρέθηκα σε σανατόριο στην παραλία της Μπαλατον δεν ξέρω. Ύστερα από έναν χρόνο με πήγανε στο Χιούγκιες όπου είχε γεννηθεί ήδη ο αδερφός μου Σεραφείμ. Από κει όλη η οικογένεια μεταφέρθηκε στο ελληνικό χωριό, όπου εμείς τα παιδιά μαθαίναμε γράμματα στα πρώτα νεόχτιστα σπίτια το πρωί, και το απόγευμα βοηθούσαμε στο χτίσιμο του χωριού μαζί με τον δάσκαλό μας, τον Βαγγέλη Κολιό.

Φιλιππίδου (Πάσχου) Ελευθερία (Πούρου Ελευθερία)

Η οικογένεια του πατέρα μου θεωρούνταν εύπορη στο Νεστόριο. Γι' αυτό και οι αντάρτες είπαν με την έγκριση του πατέρα μου το '45 να κρύψουν τα όπλα στο σπίτι τους; εκεί σίγουρα δεν θα τα ψάξουν. Το γεγονός αυτό όμως μαθεύτηκε στην οικογένεια, και ο παππούς μου που είχε καλές σχέσεις με τους βασιλόφρονες κατήγγειλε τον γιο του στις αρχές. (Ντροπή που ήταν!) Έτσι, αφού είχε βγει ένταλμα, ο πατέρας μου αναγκάστηκε να καταφύγει στα βουνά, και εμείς με την μάνα μου μεταφερθήκαμε σε μια καλύβα, όπου γεννήθηκε ο αδερφός μου. Ο παππούς δεν μάλωνε τον γιο του μόνο για την πολιτική του πεποίθηση, αλλά και επειδή παντρεύτηκε μια ορφανή με αποτέλεσμα να τον αποκληρώσει και έπειτα ο πατέρας μου να πάρει το επίθετο της μητέρας του. Από τότε ονομαζόταν Φιλιππίδης.

Ζούσαμε με φόβο, στην ανέχεια. Αντιμετωπίζαμε πολλά δεινά στο χωριό, βασικά της Δεξιάς. Για παράδειγμα ένας θείος μου αποκεφαλίστηκε για να δουν όλοι τι θα γίνει εκείνος που συνεργάζεται με τους κομμουνιστές. Ήθελαν πολύ να πιάσουν τον πατέρα μου. Έτσι γινόταν, όταν το φθινόπωρο του '47 ή '48 μαθαίνοντας ότι το ένα του παιδί (ο μικρός μου αδερφός) πέθανε από την πείνα, ο πατέρας μου ήρθε στο σπίτι μας. Την άλλη μέρα στο νηπιαγωγείο με τιμωρούσαν με διάφορους τρόπους ώστε να ομολογήσω αν ήρθε ο πατέρας μου τη νύχτα. Θυμάμαι ότι στην γωνία έπρεπε να στέκομαι όρθια με το ένα πόδι και να έχω σηκωμένο το ένα χέρι, και όταν κατέβαζα το πόδι μου να με χτυπούν με μια βέργα. Την μητέρα μου την πήραν σε κοινωνική εργασία, πέρασε από ανάκριση, και μετά μαζί με μένα την κλείσανε σε ένα κελί. Καταφέραμε να δραπετεύσουμε, αλλά η μητέρα μου έπρεπε να φύγει από το χωριό για να σωθεί. Παρότι μια θεία μου πρότεινε να με πάρει στο σπίτι της, η μάνα μου δεν το δέχτηκε. Με μια μαντίλα με έδεσε στο κορμί της – ήμουν λεπτό και αρρωστιάτικο κοριτσάκι – και με μια τσάπα στο χέρι ξεκίνησε για τα αλβανικά σύνορα. Η τσάπα χρειαζόταν για να πει στους αστυνομικούς ότι πηγαίνει για δουλειά στα χωράφια.

Σε ένα σημείο του ποταμού Αλιάκμονα έπρεπε να το διασχίσουμε κολυμπώντας. Απορώ και σήμερα πώς είχε μάθει να κολυμπάει η μητέρα μου. Εγώ όμως έπαθα πνευμονία. Στην Αλβανία πολύ καλές γυναίκες προσπαθούσαν να με γιατρέψουν, τελικά όμως κατέληξα σε σανατόριο, στα Τίρανα. Πέρασα τουλάχιστον έξι μήνες εκεί, μακριά από την μάνα μου που πρόσεχε προσφυγόπουλα από την Ελλάδα. Θυμάμαι τα πολλά κλάματα και τις βρισιές. Στην διπλανή αίθουσα υπήρχαν τραυματίες. Έγιναν πολλοί ακρωτηριασμοί. Εγώ προσωπικά είχα μια πολύ καλή ζωή στο σανατόριο. Οι Αλβανοί με αγαπούσαν και μου φέρθηκαν πολύ καλά. Ο γιατρός ήθελε μάλιστα και να με υιοθετήσει, βέβαια, η μητέρα μου αφού γύρισε, αυτό δεν το άφησε.

Από την Αλβανία φύγαμε με καράβι. Το που πηγαίναμε δεν ήξερα. Την ημέρα ταξιδεύαμε στο εσωτερικό του πλοίου. Έπρεπε να μείνουμε σε ησυχία. Τη νύχτα μπορούσαμε να ανέβουμε στο κατάστρωμα όπου έχω δει μερικές φορές να ρίχνουν πτώματα στο νερό. Το πώς βρεθήκαμε στην Ουγγαρία δεν ξέρω. Αυτό που θυμάμαι είναι ότι ο πρώτος μας σταθμός ήταν το Ζάμαρντι. Εκεί μάθαμε ότι ο πατέρας μου πέθανε. Την ζωή του την έχασε στις τελευταίες μάχες που με έκανε και συνεχίζει να με κάνει να κλαίω πολλές φορές.

Χονδροματίδου Κατερίνα

Το 1948 ήμουν 8 χρονών, μα θυμάμαι όλα με λεπτομέρειες διότι τα έζησα. Θα προσπαθήσω να σας περιγράψω με λίγα λόγια την ιστορία μου, πώς οι δυο οικογένειες, Χονδροματίδης και Σιδηρόπουλος, ξεκινήσαμε από την Ελλάδα και συγκεκριμένα από την Πτολεμαΐδα, για την Ουγγαρία.

Τότε λοιπόν οι αντάρτες οργανώνοντας την εθελοντική αναχώρηση παιδιών από την Ελλάδα στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, ήρθαν και στην Πτολεμαΐδα. Μαζί τους ήταν ο Σιδηρόπουλος Φυλίτσος, ο οποίος ήταν πολιτικός επίτροπος. Τα παιδιά του ήταν ο Κώστας, ο Γιάννης, η Κλάρα, η Ρόζα και ο Αρχιμήδης. Ο πατέρας μου Γιώργος Χονδροματίδης, ήταν κι αυτός πολιτικός επίτροπος. Η οικογένειά μου είχε πέντε παιδιά: την Μάρθα, την Έλλη, τον Τάσο, τον Ρήγα κι εμένα την Κατερίνα.

Ανάμεσα στην Καστοριά και τη Φλώρινα, στο χωριό Γάβρος, βόρεια στα βουνά, βρίσκονται τα απρόσιτα υψώματα Μάλι Μάδι-Μπούτσι-Μπίκοβικ. Είναι ψηλά στα 1700 μ., πάνω-κάτω, γυμνά, γεμάτα πέτρα με πολλές δυσκολίες ανάβασης. Οι αντάρτες εκεί οχυρώθηκαν καλά με πολυβολεία, άλλα ορύγματα και καλό οπλισμό. Εκεί σε μια σκληρή μάχη η αδελφή μου η Μάρθα τραυματίστηκε βαριά στο κεφάλι, μεταφέρθηκε στο νοσοκομείο όπου άφησε την τελευταία της πνοή.

Οι αντάρτες, εμάς δηλαδή τις δυο μάνες και τα επτά παιδιά (Κλάρα, Ρόζα, Αρχιμήδης Μάρθα, Έλλη, Τάσος, Ρήγας, Κατερίνα) των οικογενειών Σιδηρόπουλου και Χονδροματίδη, μας συνόδευσαν σε ένα χωριό έξω από την Πτολεμαΐδα. Οι μπαμπάδες μας παρέμειναν στη μάχη και μαζί τους τα μεγαλύτερα παιδιά ο Κώστας και ο Γιάννης. Οι μάχες συνεχίστηκαν. Μετά από λίγο διάστημα μαζί με τους αντάρτες τραυματίες, κουρασμένοι, περάσαμε τα σύνορα. Τους τραυματίες τους περιέθαλψαν στο νοσοκομείο, εμάς μας πήγαν σε ένα χωριό. Εκεί βρήκαμε ένα ακατοίκητο σπίτι και μπήκαμε μέσα. Σε αυτό το σπίτι μείναμε αρκετές μέρες. Αργότερα μας πήγαν σε άλλο μέρος όπου και μείναμε σε παράγκες. Εκεί ήταν Έλληνες πατριώτες και αντάρτες, οι οποίοι είχαν αρρωστήσει από πολιομυελίτιδα. Μετά από λίγες μέρες ήρθαν από τα Τύραννα δύο φορτηγά αυτοκίνητα φορτωμένα με δικά μας παιδιά, Ελληνόπουλα. Μαζί με αυτά πήραν κι εμάς, τα παιδιά. Οι μανάδες έμειναν πίσω για να βοηθήσουν τους τραυματίες. Όταν φθάσαμε με τα φορτηγά στην Γιουγκοσλαβία, μας ανέβασαν στο τρένο και φτάσαμε στη Βουδαπέστη όπου μας τακτοποίησαν σε ένα στρατώνα 'Mátyás laktanya'. Ύστερα από ένα μήνα περίπου μας πήγαν στους παιδικούς σταθμούς. Τα παιδιά των δύο οικογενειών, Χονδροματίδη και Σιδηρόπουλου, μας πήγαν στο "Balatonalmádi".

Ξαναμίξαμε με τις μάνες μας μετά από τον εμφύλιο πόλεμο, οι οποίες ήρθαν στην Βουδαπέστη, ήρθαν και μας βρήκαν.

Ευρώπη Μουτάφη

Γεννήθηκα στην Περικοπή, που βρίσκεται στο όρος Βίτσι, σε υψόμετρο 1770 μέτρων. Το χωριό ήταν το πρώτο χωριό που χρησιμοποιήθηκε ως αμερικανική βάση. Το 1947-48, τα κύρια πεδία μαχών βρισκόταν στην περιοχή Γράμμος-Βίτσι-Όλυμπος και οι αντάρτες έβρισκαν καταφύγιο εκεί, γι αυτό δεν είναι περίεργο που τους αναζητούσαν εκεί. Εν τούτοις στο χωριό ζούσαν μόνο απλοί, κατά κύριο λόγο αναλφάβητοι άνθρωποι. Στην οικογένειά μας, επίσης, η μητέρα μου ήταν η μόνη που μπορούσε στοιχειωδώς να διαβάσει και να γράψει. Το έζησα ως παιδί, αλλά θυμάμαι πολύ καλά, όπως σκόρπιζαν τις βόμβες. Μια τέτοια βόμβα σκότωσε επίσης την αδελφή μου την Αφροδίτη. Με τα ίδια μου τα μάτια είδα να κόβεται το χέρι της και το πρόσωπό της να μην αναγνωρίζεται. Ταυτόχρονα, ο ελληνικός στρατός κατέλαβε το χωριό και άρχισαν να ανακρίνουν τους άνδρες σχετικά με τους αντάρτες. Έτσι πήραν και τον πατέρα μου και τον ρωτούσαν πού βρισκόταν τα καταφύγια των ανταρτών. Δυστυχώς δεν γνώριζε τίποτα, παρόλα ταύτα ξυλοκοπήθηκε μέχρι θανάτου. Έτσι η αδελφή μου σκοτώθηκε από τη βόμβα, ο πατέρας μου από τους στρατιώτες, και μείναμε μόνοι η τότε οχτώ μηνών έγκυος μητέρα μου, η μεγαλύτερη αδερφή μου και ο αδερφός μου, ο οποίος ήταν δώδεκα χρονών εκείνη την εποχή. Αυτός ετοίμασε από σανίδες το φέρετρο για την αδερφή μου και τον πατέρα μου. Κάτω από ποιες συνθήκες θάφτηκαν, δεν θυμάμαι πια. Το χωριό έπρεπε να εγκαταλειφθεί επειδή όπως ανακοίνωσαν στο megάφωνο θα το έκαιγαν. Η μητέρα μου με έστειλε για νερό στο πηγάδι και ωστόσο να επιστρέψω είχαν ήδη ετοιμαστεί τα πράγματά μας. Φύγαμε τελευταίοι, η έγκυος μητέρα μου και τρία παιδιά. Τα σπίτια ήδη καίγονταν. Πιο κάτω από το χωριό τραβηχτήκαμε κάτω από έναν βράχο. Ο αδερφός μου και εγώ μείναμε εκεί, ενώ η μητέρα μου και η αδελφή μου αναζητούσαν διαμονή στο γειτονικό χωριό Μελισσότοπι. Έτσι βρεθήκαμε σε έναν σταύλο. Ο αδερφός μου γεννήθηκε εκεί. Στη συνέχεια άρχισαν να επισκέπτονται οι αντάρτες το χωριό. Ρώτησαν ποιος δεν μπορούσε να φροντίσει τα παιδιά του. Υποσχέθηκαν να τα πάρουν σε ασφαλές μέρος και σε λίγες εβδομάδες, όταν οι βομβαρδισμοί θα τελείωναν, θα τα έφαρναν πίσω. Έτσι μας έδωσε σε αυτούς η μητέρα μας. Τα παιδιά συγκεντρώθηκαν στη μέση του χωριού. Δεκαέξι παιδιά συγκεντρώθηκαν από το χωριό μου, τα οποία ανατέθηκαν στην φροντίδα της Αλεξάνδρας Παπαγιαννά που ήταν ντόπια. Η μαμά μου έκλαιγε και όταν ο αδερφός μου το είδε αυτό, επέστρεψε σ' αυτήν. Έτσι ξεκίνησα με την αδελφή μου την Χαρήκλεια. Περπατώντας πήγαμε από χωριό σε χωριό με όλο και περισσότερα παιδιά. Συνοδευόμασταν από γυναίκες με μαύρα φορέματα. Συναντηθήκαμε στη Μπίτολα με πολλά παιδιά, που ήταν συγκεντρωμένα σε ένα λιβάδι. Εκεί μας χώρισαν. Αυτοί που ήρθαν από το χωριό μου, βρέθηκαν στην Ουγγαρία.

Πούρος Αθανάσιος (από τον γιο του Αλέξανδρο Πούρο)

Ο πατέρας του πατέρα μου είχε πεθάνει ακόμη κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, οπότε άμεσες αναμνήσεις ο πατέρας μου για αυτόν, στην ουσία, δεν είχε. Μεγαλώνοντας ρώτησε την μητέρα του πολλές φορές πού είχε ταφεί χωρίς όμως να πάρει κάποια απάντηση. Παρέμεινε μυστήριο μαζί με τόσα άλλα σχετικά με τον διαχωρισμό του από την πατρίδα και τους δικούς του.

Οι μάχες του εμφυλίου αποτελούσαν ατμόσφαιρα φόβου για τον πατέρα μου. Ο αστυνομικός σταθμός βρισκόταν απέναντι από το σπίτι τους, που είχε ως συνέπεια οι πυροβολισμοί να είναι καθημερινοί στην γειτονιά. Ξάπλωνε συχνά κάτω από το παράθυρο με κλειστά τα αυτιά. Ήταν περίπου δέκα χρόνων τότε. Τα παιδιά έπρεπε να διασωθούν. Βασικά, η οικογένειά του ήταν αριστερή, για παράδειγμα όμως, η ξαδέρφη του βρέθηκε σε παιδόπολη της βασίλισσας Φρειδερίκης. Στο σπίτι το δικό τους πήγε ο θεός του που ήταν πολιτικός επίτροπος στο Δημοκρατικό Στρατό Ελλάδας, και πρότεινα να πάει τα παιδιά σε μέρος όπου θα είναι σε ασφάλεια και μετά από έξι μήνες να τα επιστρέψει. Η μητέρα του συμφώνησε, αλλά έβαλε τον θείο να υποσχεθεί ότι θα τηρήσει τον λόγο του. Ωστόσο το μικρότερο της γιο που κρατιόταν από τα πόδια της δεν του το έδωσε.

Από τους έξι μήνες έγιναν 33 χρόνια. Τόσος καιρός έπρεπε να περάσει ώστε να μπορέσει να γυρίσει ο πατέρας μου. Για 33 χρόνια δεν έπαιρνε βίζα όσες φορές και να ζητήσει για την επιστροφή. Προφανώς αποτελούσε κίνδυνο για την Ελλάδα η πεποίθησή του ότι ήταν και Μακεδόνας. Μερικά χρόνια πριν, ήρθε η γιαγιά μας από την Ελλάδα να μας δει. Την περίμενε στο σταθμό των τρένων ο πατέρας μου με ένα λουλούδι στο χέρι για να αναγνωριστούν με τη μάνα του.

Ηλικιωμένος αναρωτιόταν μερικές φορές μήπως τους είχαν περιπλανήσει με τα ιδανικά του εμφυλίου, και αν χρειάστηκε πραγματικά να μαζέψουν τα παιδιά. Στην Ουγγαρία, ναι μεν βρήκαν δεύτερη πατρίδα, αλλά δεν απέκλεισε την υπόθεση ότι τα παιδιά τα είχαν πάει στο εξωτερικό για να πάρουν εκεί κομμουνιστική ανατροφή και να «λυθεί» με τον τρόπο αυτό το μακεδονικό. Στην Ουγγαρία ο πατέρας μου είχε ευτυχισμένη και ολοκληρωμένη ζωή, την πατρίδα του την θυμόταν όμως πάντα με συγκίνηση.

Ράπτης Ιωάννης

Ζούσαμε στο χωριό Szilimnica, στην επαρχία Καστοριάς, που είναι περίπου μιάμιση ώρα από την Αλβανία. Οι γονείς μου ήταν στην πραγματικότητα τρίγλωσσοι. Η κύρια γλώσσα που χρησιμοποιούταν στο σχολείο ήταν η ελληνική, αλλά όλοι, μικροί και μεγάλοι, μιλούσαν μακεδονικά, το 90% του πληθυσμού αλβανικά και 10% τούρκικα. Ο πατέρας μου ήταν υποδηματοποιός, που επισκεπτόταν συχνά αλβανικά και τουρκικά χωριά και έπαιρνε σιτάρι ή καλαμπόκι για τη δουλειά του, και τα έφερνε στο σπίτι. Αυτός ήταν ο λόγος για τον οποίο ήταν σημαντικό να γνωρίζουν την άλλη γλώσσα, ώστε οι άνθρωποι να μπορούν να επικοινωνούν.

Η αλήθεια είναι, ότι παρά το γεγονός πως όλοι στο χωριό μας μιλούσαν μακεδονικά, τα ελληνικά τα μιλούσαν σπαστά οι γηραιότεροι, στα «μακεδονικά» χωριά μας αποκαλούσαν Έλληνες, γεγονός που το αποδίδω στο ότι οι μακεδονικές οργανώσεις, όπως το VMRO, δεν μπόρεσαν να απευθυνθούν σε εμάς, αλλά ο ιερέας, ο δάσκαλος και ο υπάλληλος της κοινότητας ήταν σε θέση να επηρεάσουν περισσότερο τον πληθυσμό.

Οι άνδρες στο χωριό μας έγιναν στρατιώτες του Δημοκρατικού Στρατού. Όλοι ήταν Αριστεροί, οι νέοι ήταν αντάρτες. Κατά την πρώτη περίοδο του Εμφυλίου Πολέμου δεν υπήρξαν βομβιστικές επιθέσεις στη χώρα μας, αποφύγαμε τους σκοτωμούς. Θυμάμαι, μια φορά που οι στρατιώτες ήρθαν μαζί με τον ιερέα του χωριού και τον κοινοτικό υπάλληλο και είπαν ότι είχαν κάποιες σίγουρες πληροφορίες ότι θα βομβαρδίσουν το χωριό την επόμενη μέρα. Προτάθηκε να πάμε στην Καστοριά, στα βουνά ή στην Αλβανία. Ολόκληρος ο πληθυσμός του χωριού αποφάσισε να πάει στην Αλβανία μαζί με τον ιερέα, τον κοινοτικό υπάλληλο, τον πρόεδρο, ακόμα και μαζί με τα ζώα. Πήραμε επίσης και το σκυλί μας που το ονομάζαμε Milcso. Έτσι φτάσαμε στην Αλβανία το '47. Παραδώσαμε τα υπάρχοντά μας σε μια επιτροπή εκεί. Καταγράφηκαν σε μητρώο, επειδή, όπως λεγόταν, θα περνούσαμε περίπου έναν μήνα εκεί και στη συνέχεια θα επιστρέφαμε. Φυσικά, δεν έγινε τίποτα από όλα αυτά. Ζούσαμε σε στρατώνες, περίπου όσοι οι άνθρωποι 3 χωριών, που χτίστηκαν από τους Ιταλούς και χωρίς στέγη. Με την ευκαιρία, οι στρατώνες είναι ακόμα εκεί μέχρι σήμερα. Με τον φίλο μου Κεπίτη τους επισκεφθήκαμε πριν από πέντε χρόνια και καταθέσαμε ένα στεφάνι εκεί.

Κανείς δεν πίστευε ότι αυτό το μεγάλο πλήθος θα συνέχιζε και δεν θα επέστρεφε στην Ελλάδα. Εν πάση περιπτώσει, το 48 εμείς ήμασταν ήδη στην Πέστη. Θυμάμαι, ότι στην Αλβανία ζούσαμε σε ένα τζαμί που είχε πέντε ή έξι λεμονιές στην αυλή του. Φάγαμε τους καρπούς τους ανώριμους, μάταια μας προειδοποίησε ο Μουφτής. Ενοχλήθηκε πάρα πολύ.

Υπήρχε μια επιτροπή που ταξινομούσε τους ανθρώπους κυρίως με βάση την ηλικία και όχι την οικογένεια. Ο αδελφός μου ο Κώστας και ο ξάδερφος μου ο Παύλος, που ήταν μεγαλύτεροι, μεταφέρθηκαν στη Ρουμανία. Εμάς, τα μικρότερα παιδιά – ήμουν τότε 5-6 χρονών – μας ανέβασαν σε ένα φορτηγό και μας μετέφεραν στην Ουγγαρία, μέσω της Γιουγκοσλαβίας. Αποχαιρέτησα τη μητέρα και τη γιαγιά μου με την ελπίδα ότι θα με οδηγήσουν σε καλό μέρος. Φυσικά και κλάψαμε πάρα πολύ. Έχω ακόμα μια ανάμνηση από το ταξίδι. Ταξιδεύαμε με το τρένο, το οποίο ήταν ασφυκτικά γεμάτο με παιδιά. Ταξίδευαν ακόμη και στην σχάρα. Στις στάσεις απαγορευόταν να κατεβαίνουμε για να πίνουμε νερό, αν και ήμασταν πολύ διψασμένοι. Έκανε πολύ ζέστη. Είπαν ότι τα πηγάδια είχαν δηλητηριαστεί. Φυσικά, κάποιιοι κατέβαιναν και το τρένο ξεκινούσε χωρίς αυτούς, και τότε ο Θεός ξέρει πως επέστρεφαν σε εμάς. Εμείς που μέναμε στο τρένο γλείφαμε την υγρασία στο γυαλί για να σβήσουμε τη δίψα μας.

Οι γονείς μου έφτασαν στην Πολωνία με πλοίο, μέσω Γιβραλτάρ, και από εκεί στην Ουγγαρία. Έμειναν στο Nagybágyocs μέχρι να χτιστεί το ελληνικό χωριό, όπου θα μπορούσε να επανενωθεί με τη βοήθεια του Ερυθρού Σταυρού η οικογένεια. Για εμένα, η γιαγιά μου ήρθε στο Balatonkenese. Ποτέ δεν κατάλαβα πώς τόλμησε να αναλάβει να κάνει αυτό το ταξίδι.

Βλαχόπουλος Ζήσης

Κατάγομαι από εύπορη οικογένεια, και γεννήθηκα στο Χιονάτο, νότια της Καστοριάς, το 1942 στο μεγάλο σπίτι της οικογένειας. Ο παππούς του πατέρα μου (αρχικά λεγόταν Βλάχος) ήταν βοσκός από την περιοχή Κοζάνης, ακολουθώντας νομαδικό τρόπο ζωής, και λόγω των κοπαδιών του αιχμαλωτίστηκε από μουσουλμάνους Αλβανούς που ζήτησαν τεράστια λύτρα. Έχασε τη ζωή του ως αποτέλεσμα των βασανιστηρίων. Ο πατέρας μου έχασε τον πατέρα του σε ηλικία επτά ετών και έκτοτε μεγάλωσε μόνο με τη μητέρα του και με τον αδελφό του. Παρόλο που δεν παρακολουθούσε τακτικά το σχολείο, έμαθε να διαβάζει και να γράφει, καθώς επίσης και την τέχνη του χτίστη από τους τοπικούς μάστορες, αν και ήταν αγρότης. Ζούσαν στην Καλή Βρύση, πέντε χιλιόμετρα από τα αλβανικά σύνορα. Κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου κρυβόμασταν σε σπηλιές, αλλά δεν έχω αναμνήσεις αυτής της εποχής. Ο αδελφός του πατέρα μου μετανάστευσε στην Αυστραλία και κατόπιν τούτου ο πατέρας του βοήθησε τον γιο του, τον έστειλε σχολείο στην Καστοριά, οπότε δεν βρισκόταν στο Χιονάτο ούτε έφυγε μαζί μας από την Ελλάδα. Από την Κάλη Βρύση, ο πατέρας μου μετακόμισε στο Χιονάτο, όπου ζούσαν πολλοί πρόσφυγες του 1922. Εκείνους που έφθασαν από την Μικρά Ασία, τη Σμύρνη, τους ονόμαζαν τουρκκόφωνους επειδή μιλούσαν ακόμα τούρκικα, αλλά υπήρχαν στο χωριό και πολλοί πρόσφυγες από τον Πόντο. Ο μπαμπάς μου έχτισε μια διώροφη κατοικία το 1935 και έκτοτε η οικογένεια, που θεωρούνταν εύπορη, έμενε σε αυτό εδώ: δεν χρειάστηκε να στερηθούμε τίποτε κατά τη Μεγάλη Πείνα του 1942.

Ο πατέρας μου ήταν μέλος του Κομμουνιστικού Κόμματος ήδη από το 1943, εντάχθηκε στον ΕΛΑΣ και πολέμησε στον Β Παγκόσμιο Πόλεμο. Όταν ξέσπασε ο εμφύλιος πόλεμος, το σπίτι μας έγινε τόπος συγκέντρωσης για τους αριστερούς, επειδή βρισκόταν στην άκρη του χωριού, επομένως από το χωριό δεν μπορούσε να δει κανείς κίνηση γύρω από το σπίτι και τις συγκεντρώσεις. Εντούτοις, στο χωριό μπορεί να υπήρχαν συνολικά μόνο δύο διώροφα κτίρια, γι' αυτό και οι αξιωματικοί των κυβερνητικών στρατευμάτων έμεναν επίσης εδώ, χωρίς να είναι εν γνώσει τους πως χρησιμοποιούν το κρησφύγετο των κομμουνιστών. Δεν υπήρχαν επιπλέον υποψίες, γιατί, ακόμα κατά τη διάρκεια του Παγκοσμίου Πολέμου, ο πατέρας μου έγινε πολύ καλός φίλος με έναν αξιωματικό που αργότερα έγινε υψηλόβαθμος στρατιωτικός και έδωσε στον πατέρα μου μια φωτογραφία του. Ο πατέρας μου έβαλε αυτή την εικόνα στον τοίχο του ξενώνα, έτσι ώστε οι αξιωματικοί σχεδόν απέδωσαν χαιρετισμό όταν έφτασαν τα κυβερνητικά στρατεύματα. Όταν για πρώτη φορά επέστρεψα στην Ελλάδα το 1976 και επισκέφθηκα το χωριό, ακόμα δεν ήξεραν ότι ο πατέρας μου ήταν αριστερός. Το μεγαλύτερο μέρος του χωριού ήταν δεξιοί, καθώς και όλοι οι τουρκόφωνοι πρόσφυγες από τη Μικρά Ασία και τη Σμύρνη, ενώ οι Πόντιοι ήταν αριστεροί. Παρεμπιπτόντως, τρεις συνολικά εγκατέλειψαν το χωριό, δύο βρεθήκαμε στην Ουγγαρία και ένας στη Ρουμανία. Υπήρξαν συνεχείς μάχες μετά την προσχώρηση του μπαμπά μου στους κομμουνιστές για να πολεμήσει, ο αδελφός μου πήγε στην Αλβανία με το «παιδομάζωμα» στις αρχές του 1948 (από εκεί αργότερα βρέθηκε στη Ρουμανία και συναντηθήκαμε ξανά το 1954 στην Ουγγαρία), τρεις μείναμε με τη μητέρα και την αδελφή μου. Τον αδελφό μου δεν τον πήρανε με τη βία, αλλά εθελοντικά με την άδεια της μητέρας μου. (Οι αντάρτες ήθελαν πραγματικά να σώσουν τα παιδιά όταν ήρθαν στο χωριό μας είπαν ότι θα υπάρξουν βομβαρδισμοί και τα παιδιά έπρεπε να διαφύγουν. Όπου θα τα πήγαιναν, εκεί θα τα τάζαν.) Στην Ήπειρο μπορεί να εξελίχτηκαν διαφορετικά τα πράγματα, αλλά υπήρχαν πολλές γυναίκες εκεί μόνες με τα παιδιά τους, επειδή πολλοί άνδρες είχαν μεταναστεύσει στην Αμερική νωρίτερα εξαιτίας της φτώχειας.

Το 1948, η μητέρα μου, μαζί με την αδελφή μου και με εμένα, κατηφόρισε στην Καλή Βρύση γιατί δεν υπήρχαν μάχες εκεί, αλλά η γιαγιά μου δεν άφησε το σπίτι, έμεινε εκεί ενώ ο ξάδερφος μου

ήταν ακόμα στην Καστοριά. Σύντομα, μας είπαν ότι πλησίαζε το μέτωπο και πως έπρεπε να προχωρήσουμε περισσότερο, έτσι καταλήξαμε στο Γράμμο, όπου κρυβόμασταν σε μια σπηλιά, αλλά πιστεύαμε ότι θα μπορούσαμε να επιστρέψουμε σύντομα. Αντ' αυτού, έπρεπε συνεχώς να πηγαίνουμε παραπέρα. Ένα πρωί ξύπνησα για να δω τον πατέρα μου να στέκεται εκεί, λέγοντας ότι οι αντάρτες τον είχαν στείλει πίσω και πως έπρεπε να πάμε στην Αλβανία, επειδή πλησίαζε το μέτωπο, αλλά μόνο για λίγες μέρες. Όλοι όσοι βρισκόταν στο σπήλαιο πήγαν στο χωριό Erseka της Αλβανίας όπως και εμείς: η μητέρα μου, η αδελφή μου, εγώ και ο πατέρας μου. Ο πατέρας μου ήταν ο ηγέτης της ομάδας επειδή μιλούσε αλβανικά. Ωστόσο, ήρθε ένας αντάρτης και προειδοποίησε τον πατέρα μου ότι είχαν ανακαλύψει το καταφύγιο και πως όλοι έπρεπε να το εγκαταλείψουν την αυγή. Στη συνέχεια βομβάρδισαν τα πάντα, δεν άφησαν τίποτα όρθιο. Μας σκόρπισαν στην Αλβανία, και αποδείχθηκε πλέον ότι χρειαζόταν να παραμείνουμε περισσότερο. Δεδομένου ότι ήταν ήδη τέλη Αυγούστου και την αυγή είχε ψύχρα, έτσι είπαν ότι τα παιδιά δεν μπορούσαν να μείνουν στην ύπαιθρο. Πήραν εμένα και την αδελφή μου στο Elbasan και έτσι διακόπηκαν όλες οι σχέσεις μου με τους γονείς μου. Εκεί μας μοίρασαν σε παιδικούς σταθμούς, τα αγόρια ξέχωρα από τα κορίτσια. Εδώ φάγαμε αυτό που μπορούσαμε, η Αλβανία ήταν μια πολύ φτωχή χώρα: πήραμε τσάι για πρωινό, ρίξαμε κομμάτια μέσα σ' αυτό το ξερό ψωμί. Μείναμε εδώ μέχρι τον Δεκέμβριο όταν μας είπαν ότι έπρεπε να συνεχίσουμε. Από εδώ μας πήγαν με φορτηγά μέχρι τα σύνορα Αλβανίας-Σερβίας, όπου επιβιβαστήκαμε σε σερβικά τρένα. Μέχρι τότε οι σχέσεις μεταξύ Τίτο και Στάλιν είχαν ψυχρανθεί, αλλά μας επιτράπηκε (ως τελευταία ομάδα) η είσοδος στην Ουγγαρία, αλλά το τρένο χωρίστηκε στα δύο, το πίσω μέρος στάλθηκε στη Ρουμανία και οι υπόλοιποι που μας ακολουθούσαν έμειναν στη Σερβία. Φτάσαμε στην Ουγγαρία στις 22 Δεκεμβρίου 1948, όπου λάβαμε ένα κομμάτι ψωμί και μαρμελάδα και στη συνέχεια μεταφέρθηκα στον Παιδικό Σταθμό Ζαχαριάδη στην οδό Üllői στη Βουδαπέστη.

Βλάχος Χαράλαμπος

Ήμουν εννέα χρονών, το φθινόπωρο του 1947, όταν ο πατέρας μου έλαβε κλήση από τον Ελληνικό Εθνικό Στρατό. Αρνήθηκε να καταταγεί, επέλεξε τον Ελληνικό Δημοκρατικό Στρατό, έγινε αντάρτης και αγωνίστηκε ως επικεφαλής διμοιρίας.

Αρνητική συνέπεια του γεγονότος αυτού ήταν ότι τον αναζητούσαν συνεχώς και εκδόθηκε επίσης και ένταλμα σύλληψής του. Ως εκ τούτου, η οικογένειά μας υπέφερε πολύ - οι παρενοχλήσεις, οι κατ'οίκον έρευνες αποτελούσαν καθημερινότητα. Όταν κυβερνητικοί στρατιώτες απείλησαν να πυρπολήσουν το σπίτι μας, η γιαγιά και η μητέρα του διαμαρτυρόμενες αντιστάθηκαν, και τις δύο τις χτύπησαν άσχημα όπως και την αδερφή μου την Σοφία. Εμένα, τραβώντας με από το αυτί, με οδήγησαν πίσω από το γειτονικό σπίτι, όπου άρχισαν να με ανακρίνουν και να με απειλούν με όπλο, για να τους πω πού βρισκόταν ο πατέρας μου. Με πήγαν στον κοντινό ναό, με ανέκριναν ... και έπειτα πυροβόλησαν στον αέρα και με εγκατέλειψαν. Ήμουν πολύ τρομαγμένος, έτρεξα σπίτι - φοβόμουν ... Η μητέρα μου με υποδέχτηκε κλαίγοντας - νόμιζαν ότι με σκότωσαν.

Μια άλλη φορά που μάθαμε ότι έρχονται ξανά κυβερνητικά στρατεύματα, εγώ μαζί με τη 12χρονη αδελφή μου (Σοφία) κρυφτήκαμε στην αδερφή της μητέρας μου. Η 3χρονη αδελφή μου (Ολυμπία) και η μερικών μηνών αδελφή μου (Αγνή) μείνανε στο σπίτι με τη μητέρα και τη γιαγιά μου. Ήταν τότε που τράβηξαν βίαια από την αγκαλιά της μητέρας μας την 3χρονη αδερφή μου την Ολυμπία, την ανέβασαν σε ένα στρατιωτικό τζιπ και την μετέφεραν στην Καστοριά σε στρατόπεδο συγκέντρωσης. Η μητέρα μας ικέτευε αρπάζοντας το τζιπ, για να μην πάρουν την κόρη της! (Αυτό ήταν απαγωγή!). Ευτυχώς, υπήρχε ένας οικείος αξιωματικός ο οποίος, αργά το βράδυ, την έφερε έξω από τους στρατώνες, ως δικό του παιδί (!), και την παρέδωσε στη μητέρα μου.

Ήμασταν αστήρικτοι! Δρούσαμε σύμφωνα με τα μηνύματα του πατέρα μας - μεταφέραμε τα ζώα μας στο Δενδροχώρι και τα παραδώσαμε σε έναν βοσκό, τον Τάμπα Γεώργιο (45 αιγοπρόβατα και 15 -20 κατσίκες είχαμε εκείνη την εποχή) για να τροφοδοτήσουν τους αντάρτες.

Το χωριό άρχισε να οργανώνεται για την διάσωση 75 παιδιών – και αυτή τη φορά, με μήνυμα του πατέρα μου, και με τη συγκατάθεση και των δύο γονιών μας, μαζί τις αδερφές μου προστεθήκαμε και εμείς στον κατάλογο των παιδιών.

Τρία «μεγαλύτερα» κορίτσια (16-18 ετών): η Βλάχου Ελένη, η Σίσκου Κάνα και η Θωμαΐδου Δέσπω ορίστηκαν οδηγοί και εμάς μας χώρισαν σε 3 ομάδες των 25 ατόμων. Με τις αδελφές μου βρεθήκαμε στην ομάδα της Δέσπως.

Το χωριό μας, η Λεύκη, εκκενώθηκε – οι κάτοικοί του μετεγκαταστάθηκαν σε πιο απομακρυσμένα χωριά, καθώς αυτό ήταν ένα από τα σημεία επαφής με τους αντάρτες. Ο ελληνικός στρατός κατέλαβε την περιοχή - ο πληθυσμός μπόρεσε να επιστρέψει εδώ μετά το 1950.

Στις αρχές Μαρτίου του 1948 ξεκινήσαμε για το Δενδροχώρι. Ήταν φρικτό! Πολλά παιδιά, οδυνηρό το κλάμα των γονέων ... Ακόμα το ακούω όταν το σκέφτομαι. Η μητέρα μας έκλεγε απαρηγόρητα, αλλά μας καθισύχαζε και συνέχισε να μας λέει να φροντίζουμε την αδελφή μας, ο ένας τον άλλον, όλα θα πήγαιναν καλά! Ας μην χάσουμε ο ένας τον άλλον! Εγώ πρόσεχα να τηρήσω τα λόγια της μητέρας μου ... και τα αδέρφια μου το ίδιο.

Εμείς τα παιδιά ξέραμε, έτσι μας είχαν πει οι ενήλικες - και αυτό ήταν το αρχικό σχέδιο -, ότι η απουσία μας θα διαρκέσει μόνο για λίγο, μέχρι να τελειώσει ο εμφύλιος πόλεμος και τότε θα

επιστρέψουμε. Ξεκινήσαμε προς το άγνωστο με τα πόδια, πάντα τα βράδια, έτσι ώστε τα βομβαρδιστικά αεροπλάνα να μην μας προσέχουν. Απ'όσο θυμάμαι, κρυβόμασταν στα βουνά κατά τη διάρκεια της ημέρας, τότε ξεκουραζόμασταν, τρώγαμε, κοιμόμασταν και συνεχίζαμε τον δρόμο μας τη νύχτα. Πάντα μας συνόδευε ένας αντάρτης που γνώριζε πολύ καλά πού θα μπορούσαμε να κρυφτούμε και πού ήταν ασφαλές να περπατήσουμε σχετικά.

Αναλογιζόμενος, ήμουν σχεδόν δέκα χρονών - δεν φοβόμουν! Με την μεγαλύτερη αδελφή μου κρατούσαμε μαζί την τετράχρονη αδελφή μας, που δεν έκλαψε, περπάτησε γενναία μαζί μας. Η μεγαλύτερη αδερφή μου έφερε το φαγητό των τριών μας και μια κουβέρτα που μας έδωσε η μητέρα μας για το δρόμο. Ήμασταν μαζί. Αυτό είχε σημασία! Και όχι μόνο εμείς οι τρεις, αλλά και οι συγγενείς, τα παιδιά του χωριού μας - μια τεράστια, οικεία ομάδα! Αυτό μας έδωσε μεγάλη δύναμη ... δεν καταλάβαμε πραγματικά τι μας συμβαίνει. Εκδρομή - βεβιασμένη!

Η διαδρομή μας: Δενδροχώρι, Γάβρος, Αντάρτικο, Αγ. Γερμανός. Από το χωριό Κολοκυνθού ενώθηκε μαζί μας με τα δύο παιδιά της η Κούσκουρα Παρασκευή, περισσότεροι από το Δενδροχώρι και δύο από τον Γάβρο. Στον Γάβρο μείναμε σε ένα Δημοτικό σχολείο-αυτό ήταν το πρώτο «ίδρυμα» κάτω από τη στέγη του οποίου κοιμηθήκαμε. Τότε, ο αριθμός μας, μαζί με τους συνοδούς μας, αυξήθηκε σε 98. Στον Αγ. Γερμανό, οι συνοδοί αντάρτες μάς παρέδωσαν στους γιουγκοσλάβους συνοριοφύλακες, μας πήγαν στο συνοριακό χωριό Dolno Dupeni και μας έβαλαν σε οικογένειες, όπου διαμείναμε περίπου για 1-2 εβδομάδες. Δεν επικοινωνούσα με το ζευγάρι, δεν τους καταλάβαινα πραγματικά - η μεγαλύτερη αδελφή μου ακόμα περισσότερο! Μαγείρευε, βοηθούσε στις οικιακές εργασίες - ήθελαν να την κρατήσουν εκεί. Δεν θυμάμαι να υπήρχαν παιδιά.

Μετά από δύο εβδομάδες, οδηγηθήκαμε με φορτηγά στο Ljuboyno και από εκεί φτάσαμε με το εμπορικό τρένο στο Βελιγράδι. Στο Βελιγράδι, στον σιδηροδρομικό σταθμό, υπήρχαν πολλοί από εμάς - κυρίως από τις επαρχίες της Καστοριάς και της Φλώρινας - από εδώ έφυγαν τα τρένα για την Ουγγαρία ή τη Ρουμανία. Με τα αδέρφια μου προσέχαμε να μείνουμε μαζί, έτσι, ευτυχώς, και οι τρεις μπήκαμε εξαντλημένοι στο τρένο για την Ουγγαρία. Στο τρένο, όμορφα ντυμένα κορίτσια με το σήμα του "ερυθρού σταυρού" μας προσέφεραν ποτά, μπισκότα και νόστιμα κέικ μαρμελάδας.

Φτάσαμε στις 7 Απριλίου 1948 στο Σιδηροδρομικό Σταθμό «Keleti» της Βουδαπέστης. Μας υποδέχτηκαν οι άνθρωποι του Ερυθρού Σταυρού - τα λευκά ενδύματα και τα περιβραχιόνια του Ερυθρού Σταυρού, ή τα λευκά καπέλα των γυναικών με το σήμα του Ερυθρού Σταυρού είναι μπροστά μου όταν τα σκέφτομαι. Ήταν όλα πολύ οργανωμένα.

Φωκάς Νίκος

Ανασυγκρότηση της καθημερινότητας

«Η ζωή μας έχει γίνει αδύνατη! Ακόμα και οι πιο καθημερινές ασχολίες μένουν χωρίς συνέχεια!» οι κάτοικοι των πιο διαφορετικών περιοχών της Ελλάδας είναι τρομοκρατημένοι στις αρχές της δεκαετίας του σαράντα. Να αναφέρουμε μόνο μερικά παραδείγματα: η επίθεση των ιταλικών στρατευμάτων στην Ήπειρο το φθινόπωρο του 1940, η γερμανική εισβολή σε ολόκληρη τη χώρα την άνοιξη του 1941, τη βίαιη αφομοίωση της Θράκης από τους Βούλγαρους το φθινόπωρο του 1941 και τον λιμό στην Αθήνα το χειμώνα του 1941-42.

Σχεδόν αμέσως τέθηκαν σε λειτουργία τα αντανakλαστικά αυτοάμυνας για την προστασία της καθημερινής ζωής.

Ένας υπάλληλος κατέρρευσε σε ταχυδρομείο της Αθήνας το 1941 λόγω υποσιτισμού. «Μην αφήσετε να μας συμβεί αυτό ξανά!» φώναζαν οι συνεργάτες του που ανέστειλαν αμέσως τις εργασίες και σε ένδειξη διαμαρτυρίας συνωστίζονταν στο αρμόδιο υπουργείο. Για τον εφοδιασμό του κατοχικού στρατού επέτασαν τα τρόφιμα στα χωριά; «Η οικογένειά μου πεθαίνει!» οι γονείς ήταν τρομοκρατημένοι. Οι πιο τολμηροί άρπαζαν τότε το παλιό κυνηγετικό όπλο που φυλάσσονταν στο χαγιάτι και προσκολλούμενοι σε συμμορίες έκλεβαν τα τρόφιμα από τις αποθήκες.

Λόγω του λιμού στη χώρα μεταξύ του 1941 και του 1942, οι αντιδράσεις αυτοάμυνας της οικογένειας απορρέουν από την ανάγκη της επιβίωσης. «Ελευθερία ή θάνατος!» Αυτός ο αναμφισβήτητος υψηλός ηθικός κώδικας αποκτά μια πρόωρη, καθημερινή έννοια: «Αν δεν ξεφορτωθούμε αυτούς τους ξένους εισβολείς, όχι μόνο την κατοχή, αλλά δεν θα επιβιώσουμε και στην καθημερινότητα». Μόνο λόγω της μεταγενέστερης ανοδικής πορείας του κινήματος αντίστασης το κάλεσμα του κώδικα αυτού θα εξευγενιστεί στην ιδέα: «η ζωή μας για την ελευθερία!».

Το πιο επιτυχημένο αντάρτικο κίνημα, που βασίστηκε σε αυθόρμητες αντιδράσεις, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, ξεκίνησε στην περιοχή από όπου κατάγεται και η μητέρα μου, στην επαρχία της Ευρυτανίας. Η μικρή ομάδα του φημισμένου / διαβόητου Κομμουνιστή ηγέτη του αντάρτικου Άρη Βαλουχιώτη ξεκίνησε την δράση της στα βουνά της επαρχίας αυτής. «Εσύ πώς έγινες κομμουνίστρια;» προσπάθησα κάποια στιγμή να μάθω, μέσω της μητέρας μου, πώς η υπόσχεση / γοητεία του κομμουνισμού είχε έρθει σε ένα ορεινό χωριό της Ελλάδας, πίσω από την πλάτη του Θεού, με μόλις μερικές εκατοντάδες ανθρώπους. «Ήρθε ο Άρης σε μας για να στρατολογήσει αντάρτες, - Και πήγες μαζί τους τότε; - Όχι, ήμουν θυμωμένη με αυτούς. Πήραν τον δάσκαλο και τον γιατρό στο γειτονικό χωριό και τους χτύπησαν πάρα πολύ. Όταν επέστρεψαν, ο γιατρός, ένας περήφανος ισχυρός άντρας, γύρισε στο σπίτι του όρθιος στεκόμενος στα πόδια του. Ωστόσο, ο δάσκαλος δεν μπορούσε να σταθεί όρθιος. Τότε ήμουν πολύ θυμωμένη μαζί τους επειδή ο δάσκαλος ήταν καλός άνθρωπος».

Αργότερα εντάχθηκε στο αντάρτικο, και από τότε εγκλωβίστηκε στη ροή των γεγονότων. Ενεπλάκη σε μοιραίες καταστάσεις που δεν τις κατεύθυνε ούτε τις έλεγχε η ίδια, η ζωή της έγινε απρόβλεπτη. Ο εραστής της, μαζί με τον οποίο πήγε σαν αντάρτισσα στα βουνά, σκοτώθηκε κατά τη διάρκεια των μαχών. Αργότερα, και η ίδια τραυματίστηκε σοβαρά στον ώμο και μεταφέρθηκε στην Αλβανία για ιατρική περίθαλψη. Από την Αλβανία, μέσω των στενών του Γιβραλτάρ και περιπλέοντας ολόκληρη την Ευρώπη, μεταφέρθηκε στην Πολωνία, στο αμπάρι ενός σοβιετικού φορτηγού πλοίου

παλεύοντας συνεχώς με τις ασθένειες της θάλασσας,. Ο πατέρας μου ακολούθησε την ίδια πλωτή οδό. Μπορεί να ήταν και στο ίδιο πλοίο, αλλά δεν γνώριζαν ο ένας τον άλλο τότε. Ο πατέρας μου παρέμεινε στην Πολωνία, η μητέρα μου, ποιος ξέρει γιατί, μεταφέρθηκε με ένα μεταγωγικό στη Βουδαπέστη. Ποτέ δεν είχε ακούσει για μια πόλη με αυτό το όνομα. Με πρωτοβουλία του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας, ο πατέρας μου ανακλήθηκε από την Πολωνία στην Ουγγαρία, τον Μάιο του 1950, για να βοηθήσει στην ανοικοδόμηση ενός ελληνικού χωριού ως αρχιτέκτονας. Ήταν σχεδόν λίγο καιρό παντρεμένοι όταν επλήγησαν από τη χειρότερη συμφορά ζωή τους. Μια αλογάμαξα τράβηξε τη μητέρα μου από την αποβάθρα του τραμ με το νούμερο είκοσι οκτώ που περνούσε από τον ελληνικό οικισμό που ιδρύθηκε στο πρώην εργοστάσιο καπνού του Κόβάνα. Μία ράβδος που εξείχε από την άμαξα μπλέχτηκε στο παλτό της. «Δεν ήμουν καν εγώ αυτή που περπατούσα στην άκρη της αποβάθρας!» συνέχισε δεκαετίες αργότερα επαναλαμβανόμενα να λέει. Δυστυχώς, έπεσε κάτω από τους τροχούς και το τραμ έκοψε το ένα της πόδι. Ήταν έγκυος. Γέννησε το μωρό πρόωρα, αλλά το μωρό ήταν νεκρό.

Η μητέρα μου προσπαθούσε πάντα να αντιμετωπίσει τη μοίρα της. Δεν επέτρεψε στους γιατρούς στην Αλβανία να ακακρωτηριάσουν το χέρι του. Είχε δίκιο, επουλώθηκε. Μετά το ατύχημά της με το τραμ, στηριζόμενη στον σύζυγό της ξεκίνησε ξανά τη ζωή της. Να ανακτήσει τον έλεγχο της χαμένης καθημερινότητας. Εγώ, ο οποίος γεννήθηκα μετά το ατύχημα, την γνώρισα ως ένα πολύ εύθυμο, με χαρά για ζωή άνθρωπο. Το σπίτι όπου μεγαλώσαμε γέμιζε από τα ελληνικά λαϊκά τραγούδια που τραγουδούσε. «Ο Luci μαγειρεύει» είπε η θεία Βιόλα, η γειτόνισσά μας που έμπαινε στο διαμέρισμά μας χωρίς να χτυπήσει το κουδούνι, καθώς βγήκαμε στο κλιμακοστάσιο. «Πώς το ξέρετε;», «Δεν ακούς; Τραγουδάει στην κουζίνα σας». Κάποια άλλη φορά, από το απέναντι διαμέρισμα της περικλειστης από 4 σπίτια αυλής, μια νοικοκυρά που έραβε στο σπίτι της φώναξε: «Σας παρακαλώ, μη σταματάτε! Είναι τόσο καλό να σας ακούω!» Ο γιός της γειτόνισσας, αυτή την εμπειρία υπενθύμισε πρώτος, πολλές δεκαετίες αργότερα, στην κηδεία της μητέρας μου. Ο Serb Antal θεωρούσε ότι ο αέρας της θάλασσας πλημμυρίζει από τα ελληνικά λαϊκά τραγούδια. Μόνο μερικώς. Εκτός από τη Ελλάδα της Μεσογείου, υπάρχει και μια ορεινή Ελλάδα. Για μένα, το ανοιχτό μπλε κυριαρχεί στην πρώτη, το σκούρο πράσινο στην άλλη, και το φως παντού φυσικά. Η μητέρα μου, που τραγουδούσε με την φυσικότητα της αναπνοής της και με εκπληκτική ευκολία τις απίστευτα περίπλοκες στροφές, έφερε τον αέρα των βαλκανικών βουνών στη Βούδα, στη διασταύρωση των οδών Villányi και Karolina.

«Miki!» Άκουσα μια μέρα στην πλατεία Móricz Zsigmond. Αυτό θα μπορούσε να ήταν και για μένα, καθώς μεγάλωσα στη γειτονιά και στην παιδική μου ηλικία έτσι με αποκαλούσαν οι γείτονες. Τώρα πια υπάρχει μόνο μία φωνή που ακούω σε αυτό το όνομα. Στη φωνή της κόρης, τώρα πια συνταξιούχο, του πρώην γείτονά μας. Η μητέρα της, η θεία Βιόλα, περνούσε σχεδόν κάθε απόγευμα και βράδυ στο σπίτι μας. Η πόρτα μας δεν ήταν ποτέ κλειδωμένη και πάντα έμπαινε χωρίς να χτυπήσει. Η οικογένεια μετακόμισε από την Τρανσυλβανία, και εκτός από τις αντάρτικες εμπειρίες της μητέρας μου, ανατράφηκα ουσιαστικά με τις συχνά δραματικές της ιστορίες από το Kolozsvár. Και μόνο ως έφηβος συνειδητοποίησα, μετά από μια παραγγελία σε ένα εστιατόριο, ότι το γεμιστό λάχανο - ένα από τα αγαπημένα μου φαγητά - το οποίο η μητέρα μου είχε μάθει από αυτήν, δεν ήταν το ίδιο με αυτό που μαγειρεύουν οι Ούγγροι στην Ουγγαρία. Ήταν γεμιστό λάχανο του Kolozsvár. Ο σύζυγός της, πρώην μάστορας του Εργοστασίου μικρών μηχανών και μηχανημάτων, ο λιγομίλητος θείος Jancsi, πέθανε την ίδια μέρα που γεννήθηκε ο γιος μου, στο ίδιο νοσοκομείο. Όταν ήμουν παιδί, σε αυτόν χρωστούσαμε το πρώτο μας πλυντήριο ρούχων, το στεγνωτήριο μας, και αυτός έφτιαξε τη σόμπα πετρελαίου που χρησιμοποιούσαμε για να ζεσταίνουμε την έτσι κι

αλλιώς κρύα κουζίνα μας. Σύμφωνα με την σημείωση σε ένα ημερολόγιό μου, ακόμα και το 2005, κάναμε καφέ στην καφετιέρα που είχε φτιάξει αυτός.

Η παραπάνω ιστορία, αν και όχι ως ο μέσος όρος, δεν είναι ασυνήθιστη μεταξύ των Ελλήνων στην Ουγγαρία. Οι εισηγητές αυτού του τόμου γνωστοποιούν επίσης την αποσύνθεση της καθημερινής ζωής που προκάλεσε η προσφυγιά: την καταστροφή της καθημερινότητας από το στρατό, τις παρενοχλήσεις, τις στερήσεις, τον μικρό αδελφό που πέθανε από την πείνα, τους καθημερινούς φόβους και για την γενικά ανυπόφορη κατάσταση, τις προκλήσεις της διαδρομής: το περπάτημα για πολλά χιλιόμετρα, την παραμονή στο κατάστρωμα στο ταξίδι με το πλοίο, τα παιδιά που ταξίδευαν σε βαγόνια που προορίζονταν για ζώα.

Μοιραίοι εξωγενείς παράγοντες τους έριξαν στην Ουγγαρία, αλλά αμέσως μετά την άφιξή τους προσπάθησαν να ανακτήσουν την καθημερινή τους ζωή. Ακόμη και οι Έλληνες που ήρθαν στην Ουγγαρία ως παιδιά, χωρίς γονική εποπτεία, μετά τη διέλευση των ουγγρικών συνόρων και μετά από πολλούς μήνες περιπλάνησης, ανέφεραν ότι αισθάνθηκαν, για πρώτη φορά, πως έφτασαν κάπου. Και παρόλο που η ζωή τους για χρόνια εκτυλίσσονταν μέσα σε ορφανοτροφεία, ακόμα κι αυτό το γεγονός αποτέλεσε ήδη μια επιστροφή στην ομαλότητα.

Στην περίπτωση των ενηλίκων και των οικογενειών, έτσι με χοντρά γράμματα, η επιστροφή στην καθημερινότητα συντελέστηκε στο Καπνεργοστάσιο, σε διαμορφωμένους χώρους 12 τ.μ., χωρίς ανέσεις, όπου πολλές φορές διέμεναν τετραμελείς οικογένειες, ή στο ελληνικό χωριό, κυρίως σε μονοκατοικίες, το οποίο ανοικοδομήθηκε σε μισό χρόνο, κατά το μέγιστο με εθελοντική εργασία.

Όχι στην παλιά καθημερινότητα, φυσικά. Βρέθηκαν σε μια νέα χώρα, σε μια νέα πραγματικότητα, και εξαιτίας των εμπειριών τους, των σωματικών και πνευματικών τραυμάτων τους δεν ήταν πλέον και οι ίδιοι όπως παλιά. Την προσωπική τους ταυτότητα και, συνεπώς, την καθημερινή τους ζωή στην Ουγγαρία, πλαισίωσε αποφασιστικά το γεγονός ότι οι μεμονωμένες αλλά αλληλοσυνδεδεμένες ιστορίες της ζωής τους διαμόρφωσαν μια κοινότητα με ισχυρή εσωτερική συνοχή και ξεχωριστή ταυτότητα.

- Είμαστε αυτοί που αντιστάθηκαν ενάντια στους ξένους κατακτητές που εισέβαλαν στη χώρα μας.

- Είμαστε αυτοί που αγωνίστηκαν για την απελευθέρωση της Ελλάδας.

- Είμαστε αυτοί που αγωνίστηκαν για την κοινωνική απελευθέρωση.

- Είμαστε αυτοί που αγωνίστηκαν για μια καλύτερη, πιο δίκαιη κοινωνία.

Είμαι πεπεισμένος, ότι από την ελληνική πλευρά αυτή η αίσθηση της κοινότητας ήταν το καθοριστικό στοιχείο για την επιτυχή ένταξη των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων και των απογόνων τους στην Ουγγαρία. Ήθελαν να επιτύχουν τους στόχους τους όχι μόνο μεμονωμένα αλλά και ως κοινότητα. Τις επιμέρους φιλοδοξίες, τις σχέσεις και τα σχέδιά τους για περαιτέρω εκπαίδευση επιθεωρούσαν, ενέπνεαν και διεύθυναν οι έχοντες υπεύθυνες θέσεις στην κοινότητα. Όλα αυτά συνέβαλαν καθοριστικά στην επιτυχία της ενσωμάτωσής τους. Που, φυσικά, ήταν απαραίτητο και το άλλο μέρος.

Είναι σαφές ότι η συνάντηση μεταξύ Ελλήνων και Ούγγρων στα τέλη της δεκαετίας του σαράντα δεν ήταν θέμα ελεύθερης επιλογής μεταξύ των δύο μερών. Η ουγγρική κοινωνία δεν ερωτήθηκε αν ήθελε να αποδεχθεί αυτούς τους πρόσφυγες. Αξίζει να σημειωθεί, ότι ενώ ο ημερήσιος Τύπος

αναφέρθηκε επαρκώς για την υποδοχή των Ελλήνων παιδιών το 1948, η άφιξη των ανταρτών το φθινόπωρο του 1949 αποσιωπήθηκε από τον Τύπο. Από την άλλη πλευρά, οι Έλληνες, η πλευρά αυτών που έχασαν τον εμφύλιο πόλεμο και αναγκάστηκαν να μεταναστεύσουν, δεν ήξεραν ποια θα ήταν η τύχη τους. Που θα τους ρίξει η μοίρα τους. Η απόφαση και για τις δύο κοινότητες πάρθηκε στο νεφελώδες τοπίο της πολιτικής.

Ωστόσο, το έργο της συγκατοίκησης έπρεπε να επιλυθεί από τους ενδιαφερόμενους. Στις αρχές της δεκαετίας του '50 η απασχόληση των υγιών ενηλίκων, λίγο αργότερα, στα μέσα της δεκαετίας του '50, η εγγραφή των μεγαλύτερων παιδιών στο σχολείο και κατόπιν, τη δεκαετία του 1960, η μετακόμιση σε διαμερίσματα, παράλληλα με τη σταδιακή κατάργηση του Καπνεργοστασίου, δημιούργησαν ένα αυξανόμενο δίκτυο προσωπικών Ούγγρο-ελληνικών επαφών. Ο μέχρι της μέρες μας διατηρούμενος σεβασμός των παιδιών που ζούσαν πρότινος στα ορφανοτροφεία προς τους δασκάλους τους και η αμοιβαία αγάπη, οι σχέσεις που δημιουργήθηκαν στους χώρους εργασίας και παρέμειναν και μετά τη συνταξιοδότηση και οι φιλίες δεκαετιών με τους γείτονές αποδεικνύουν ότι και οι δύο κοινότητες έχουν περάσει επιτυχώς τη δοκιμασία της συγκατοίκησης.